

**UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno**

**Historie učitelských ústavů na Moravě
a jejich význam pro současnost**

Bakalářská práce

**Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.**

**Vypracovala:
Ivana Daňhelová**

Brno 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma: **Historie učitelství na Moravě a jejich význam pro současnost**, zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V dne

Podpis

Poděkování

Děkuji panu PhDr. Miloslavu Jůzlovi, Ph.D. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Chtěla bych také poděkovat rodině za morální podporu a trpělivost, které si nesmírně vážím.

Obsah

Úvod	2
1 Stručné dějiny vzdělávání	4
1.1 Nejstarší dějiny vzdělanosti na Moravě, Cyril a Metoděj	4
1.2 Středověk	5
1.3 Období reformace a protireformace	7
1.4 Jan Amos Komenský (1592 - 1670).....	9
1.5 Osvícenské školské reformy v českých zemích	11
1.6 Hasnerův zákon – vznik učitelských ústavů	15
1.7 Školské zákony od roku 1918	18
2 Učitelské ústavy.....	21
2.1 Vzdělávání učitelů od r. 1774 – do r. 1948.....	21
2.2 Diskuze o učitelském vzdělávání v období první republiky.....	23
2.3 Učitelské ústavy na Moravě.....	25
3 Ze života učitelských ústavů na Moravě	29
3.1 Kázeňský řád pro c. k. ústav ku vzdělávání učitelů v Brně	29
3.2 Učitelský ústav v Příboře.....	32
3.3 Z kroniky Soukromého ústavu ku vzdělávání učitelek v Přerově.....	38
3.4 Pěvecké sdružení moravských učitelů.....	45
4 Praktická část.....	47
4.1 Závěry šetření.....	57
Závěr	58
Resumé	59
Anotace	60
Klíčová slova.....	60
Seznam literatury	62
Seznam příloh.....	64

Úvod

Cílem mé práce bylo zachytit historii (vznik, proměnu, vývoj) učitelských ústavů a pedagogických škol na Moravě z hlediska vzrůstajících potřeb na kvalifikaci učitelů v konfrontaci se školskými reformami a zákony. Na závěr porovnat vztah současných učitelů k regionu na základě hypotézy: narodil(a) jsem se, vystudoval(a) jsem a učím na Moravě. Učitelé základní školy plní funkci nejen výchovnou a vzdělávací, ale i společenskou.

Historie učitelských ústavů na Moravě je součástí historie vzdělávání na tomto území. Počátky vzdělávání na Moravě spadají do 9. století, do doby existence Velkomoravské říše, prvního státního útvaru na našem území. Po dlouhá staletí je vzdělávání v rukou církve. Církev určuje obsah, metody a formy vzdělávání a vychovává i své kněze a učitele. Původním cílem tohoto vzdělávání je šíření křesťanství. V 11. století se Morava stává součástí Českého království (markrabství moravské) a s Čechy je spojena dodnes. Cílem římskokatolické církve se stává udržení moci a vlivu ve všech zemích západoevropského kontinentu. Církev postupně buduje a hlídá si svůj monopol na vzdělávání. Vzdělávání je také výsadou horních vrstev společnosti. Změny přináší reformní a protireformní hnutí. Po nástupu Habsburků na český trůn se Morava i Čechy stávají součástí habsburské říše. Po prusko – rakouské válce je to pak Rakousko – Uhersko, které udává směr i v podobě školství v našich zemích. Zavedením povinné školní docházky je poprvé definován jednotný školský systém a vzdělávání učitelů. Učitelské ústavy vznikají v druhé polovině devatenáctého století a ve své české podobě přináší nejen vzdělanost širokým vrstvám obyvatelstva, ale i posílení vlasteneckého citění na venkově i ve městech. Středoškolské vzdělávání učitelů národních škol pak přetrvává i po vzniku Československa a prakticky trvalo až do roku 1948.

Práce je koncipována do čtyř částí. První část je zpracována jako stručné dějiny vzdělávání. Představuje historické mezníky, které sehrály významnou úlohu na podobu vzdělávání na Moravě od 10. století až po současnost. Druhá část se zabývá historií vzdělávání učitelů od preparandií po vznik a vývoj učitelských ústavů. Popisuje také dlouho diskutovanou otázkou vysokoškolského vzdělávání učitelů nastolenou v období tzv. první republiky a obhajobou zachování učitelských ústavů v tomto období. Třetí část ilustruje život na moravských učitelských ústavech. Na základě původních historických pramenů popisuje kázeňský řád učitelských ústavů, učební osnovy,

přijímací řízení, maturitní zkoušky, některé předměty a bohatý kulturní a společenský život učitelských ústavů. Ukazuje také na důležitou součást výuky učitelů propojením teorie a praxe učení v podobě cvičných škol, které jsou součástí učitelských ústavů. V neposlední řadě připomíná jejich vlasteneckou úlohu na přelomu 20. století. Poslední kapitola této části je věnována Pěveckému sdružení moravských učitelů. Toto sdružení je živoucím důkazem významu poslání učitelských ústavů, který přečkal nejen existenci učitelských ústavů a obě světové války, ale i období totalitního režimu.

Praktická část práce se snaží odpovědět na otázku jaký je dnešní moravský učitel základní školy. Výzkum jsem provedla metodou statistické procedury s dominantní technikou dotazníku.

1 Stručné dějiny vzdělávání

1.1 Nejstarší dějiny vzdělanosti na Moravě, Cyril a Metoděj

V 9. století se v povodí Moravy vytváří nový stát Velkomoravská říše – první středisko slovanské vzdělanosti. Největší rozsah dosáhla Velkomoravská říše za vlády Svatopluka (872 - 894) – zahrnovala území slovanských kmenů moravských, českých, slovenských, lužických, panonských a pravděpodobně i polských. V sousedství území se střetávají mocenské zájmy a kulturní vlivy dvou velkých říší franské a byzantské. V 10. století byla říše pravděpodobně rozvrácena nájezdy maďarských kmenů a centrum politického i kulturního vývoje se přesouvá do Čech.

Za vlády Mojmírovců kníže Rostislav usiluje o církevní samostatnost v Římě i v Cařihradě a vyžádá si příchod křesťanských věrozvěstů Cyrila a Metoděje. Obyvatelé Moravy se již předtím seznámili s učením misionářů z Východofranckého království, ale Rostislav se obával politického i náboženského vlivu německých kmenů a latinsky mluvící kněze dal vyhnat. R. 862 žádá velkomoravský kníže Rostislav byzantského císaře Michaela III. o vydání duchovních, kteří by vedli bohoslužby v slovanské řeči a položili tak základy vlastní církve na Velké Moravě. Díky znalosti jazyka byli pro tuto misii vybráni Konstantin a Metoděj. V rámci misie na Velké Moravě vytvořili písmo hlaholici a prosadili staroslověnštinu jako bohoslužebný jazyk. Bratři pocházeli z řecké Soluně, z rodiny hodnostáře Byzantského císařství. Podle některých pramenů a na základě jejich znalosti slovanského jazyka se soudí, že jejich matka byla slovanského původu. Metoděj se původně věnoval jako jeho otec činnosti ve státní správě. Tohoto povolání se však zřekl a stal se mnichem. Konstantin vystudoval teologii, filozofii a literaturu v Cařihradu a stal se profesorem filozofie. Po ukončení studií byl vysvěcen na kněze. R. 855 se připojil k Metodějovi a také vstoupil do kláštera. Konstantin sestavil nové písmo – Hlaholici pro slovanský jazyk a s bratrem Metodějem překládají do staroslověnštiny liturgické texty.

Na jaře r. 863 přichází bratři na Moravu. Svá kázání i vyučování vedou ve staroslověnštině. R. 867 se však v Římě musí oba bratři zodpovídat papeži Hadriánovi II. (nástupce Mikoláše I.) z kázání v nepovoleném jazyce. Obhajují oprávněnost slovanské liturgie a papež bulou přijímá staroslověnštinu jako bohoslužebný jazyk. Spory se západním klérem, který trvá na bohoslužbách pouze

ve třech jazycích (těch, kterými Pilát nechal napsat nápis na Ježíšův kříž – hebrejsky, řecky a latinsky) trvají. Konstantin vstupuje do řeckého kláštera, přijímá řeholní jméno Cyril a umírá ve 42 letech.

Metoděj je v roce 869 vysvěcen na prvního arcibiskupa moravského. R. 870 se vrací na Moravu ve složité politické situaci. Nitranský kníže Svatopluk (synovec a nástupce Rostislava) se spojil s východofranckou říší a vydává Rostislava Frankům. Metoděj je povolán do Řezna, kde je na popud Ludvíka Němce sesazen a odsouzen na doživotí. R. 863 je papežem Janem VIII. propuštěn a znovu dosazen do čela arcidiecéze. Ujímá se tak správy chrámů a kleriků ve všech moravských městech.

Boj o „jazyk“ liturgie však pokračuje a biskup Wighting dosahuje u nového papeže Hadriána III. zákazu slovanské liturgie a nařizuje vykázaní moravských kněží, pokud se nepodřídí ze země. V dubnu r. 885 Metoděj umírá a Wighting se ujímá správy církevních záležitostí na Moravě. Dvěstě Cyrilových a Metodějových žáků odchází do Čech, Polska a Bulharska (http://www.orthodoxia.cz/c_m/cyrmet.htm).

1.2 Středověk

Evropská společnost na přelomu starověku a středověku prochází složitým vývojem. Na její utváření mají vliv vpády barbarů, stěhování národů, permanentní války a postupné konstituování státních útvarů. To vše nebylo vždy příznivé optimálnímu rozvoji výchovy a vzdělávání.

Sociální rozdělení feudální společnosti na jednotlivé stavy – šlechta, duchovenstvo, měšťané, poddaní se odráží v celém jejím životě a je příznačné i pro výchovu a vzdělávání, kde jsou podstatné rozdíly mezi přípravou šlechty a duchovenstva, vzděláváním měšťanů a pracovní morální adaptací širokých vrstev poddaných. Křesťanství tvoří ústřední článek každého výchovného působení. Prvky antické kultury a výchovy jsou přijímány pouze potud, pokud jsou slučitelné s vírou.

a) Šlechtická výchova na hradech

Od 7 do 14ti let byl hoch pážetem, od 14ti do 21let byl zbrojnošem. Po té byl pasován na rytíře. Obsah výchovy tvořilo sedmero rytířských ctností (jízda na koni, plavání, vrh kopím, šerm, hra v dámu, skládání a zpěv veršů).

b) Vzdělávání poddaných

Prvořadou a mnohdy jedinou je výchova v rodině, kde má hlavní slovo otec. Uskutečňuje se tak hlavně předávání vlastních znalostí a dovedností. Vedle toho se na výchově a vzdělávání podílí i farář – na farách a farních školách. Nezastupitelný vliv má také předávání mravních hodnot lidových zvyklostí.

Středověké školy

Byly církevní. Klášterní školy vznikají při kláštorech a školy katedrální v sídlech biskupů. Kněžské školy byly určeny pro výchovu učitelů náboženství (katechetů). **Klášterní školy** vznikají pro výchovu a vzdělávání mnichů, postupně se rozšiřují i pro vzdělávání světských úředníků. Jejich hlavními výchovnými prostředky byl život ve společenství, fyzická práce, opisování knih a cvičení v teologii.

Katedrální školy vznikají v sídlech biskupů. Obsah vzdělávání je podobný jako v klášterních školách a cílem je šíření křesťanství mezi běžným lidem. Fungují zde i laičtí učitelé. Těžištěm vzdělávání je sedmero svobodných umění trivium (septem, artes, rebersku) a kvadrivium (aritmetika, geometrie, astronomie, múzika).

V pozdním středověku vznikají **městské školy**, které měly praktičtější zaměření, v nich také poprvé ustupuje univerzální, vzdělávací jazyk – latina, jazyku mateřskému. Z metodického hlediska charakterizuje středověkou školu mechanické pamětní učení, individuální práce s každým žákem a přísné tresty. Do 18. století se učitelé stávali vojáky či řemeslníky, kteří uměli základy trivium. Do této doby vlastně nemusel učitel mít žádnou přípravu ani být v tomto oboru nijak vzdělán.

Vznik univerzit

Ve 12. století vznikají nové vysoké školy – univerzity, jako jakési cechovní sdružení učitelů a žáků, kteří bydleli v kolejích, byli podřízeni dozoru biskupů a arcibiskupů, ale nebyli podrobeni církevní kázni (oproti vzdělávání v kláštorech). Středověké univerzity byly autonomní a měly svá privilegia (papež jí uděloval a oslaboval pravomoce biskupa), byly samostatné, měly svá práva, finance, řízení i vlastní jurisdikci. Později byly univerzity vázány na stát a panovníka.

Scholastická filozofie a latina jako vyučující jazyk vtiskly univerzitám mezinárodní ráz a stíraly národnostní rozdíly mezi jejími příslušníky, i když se mnohdy seskupovali v tzv. národy. Toto dělení mělo význam pouze při volbách univerzitních

hodnostářů a v podílu na samosprávě. Univerzita se dělila na fakulty, z nichž základní byla fakulta artistická, filozofická. Učilo se na ní sedmeru svobodných umění. První tři předměty (trivium) byly latinská gramatika, rétorika a logika. Po té následovaly ostatní čtyři (kvadrivium): aritmetika, geometrie, astronomie a hudba. Učilo se přednáškami a disputacemi, protože bylo málo knih. Po absolvování artistické fakulty posluchač získal hodnost bakaláře a mohl nastoupit na další fakulty – právnickou, lékařskou a teologickou. Teologická fakulta byla považována za nejvyšší. Absolvent se stával mistrem nebo doktorem, tím nabývali oprávnění samostatně přednášet na univerzitě. V čele univerzity, která měla rozsáhlou samosprávu, mnohé výsady a vlastní majetek stál rektor, fakulty řídili děkani. Nejstarší univerzity vznikaly v Itálii a mnohdy měly pouze jednu fakultu. Nejstarší středoevropskou univerzitu založil v Praze roku 1348 císař Karel IV (Kasper, 2008).

1.3 Období reformace a protireformace

V pedagogice reformační a protireformační se jen částečně uplatňují ideje renesančních myslitelů. Patří k nim zejména myšlenka hlubšího vzdělávání širokých vrstev obyvatelstva. U nás patří k významným představitelům této myšlenky Jan Hus (1372 – 1415), ideový zakladatel husitského hnutí a významná osobnost Karlovy univerzity, který přispěl také k prohloubení jejího národního charakteru. Husitský ideál gramotnosti širokých vrstev lidu dále rozvíjela jednota bratrská, která především zásluhou Jana Blahoslava (1523 - 1571) prohloubila pozitivní vztah ke vzdělání a zabezpečila ho širokou sítí bratrských škol. Z renesančních podnětů vychází i pedagogika protireformační – jezuité.

Jezuité

První církevní řád, který přijal za jeden ze svých prvořadých úkolů výchovu a vzdělávání mládeže v katolickém duchu byl jezuitský řád založený roku 1534 sv. Ignácem z Loyoly, jako společenství pro katolické kleriky. R. 1540 byl řád Tovaryšstvo Ježíšovo schválen papežem Pavlem III. Jezuitský řád se liší od ostatních církevních řádů slibem přísné poslušnosti vůči papeži, pohyblivostí členů řádu a zřeknutím se společné chórové modlitby a řádového šatu. Neuzavírá se tak do „do klášterních zdí“ a může působit v mnoha oblastech vědy, kultury, umění a školství. K jeho velkému rozšíření vedly také principy jednoty Tovaryšstva rušící všechny národní a jazykové rozdíly

i odlišnosti ve zvycích a za druhé snaha o co největší splynutí s prostředím v němž konkrétní dům, komunita či jednatel žili.

Pedagogický systém Tovaryšstva Ježíšova SUI GENESIS byl propracovaný a ucelený školský systém výchovy a vzdělávání určený nejen pro členy řádu, ale otevřený i pro externí studenty. Touto soustavou výuky prošly nesčetné řady chlapců a mladých mužů po celou dobu existence řádu (tzv. Starého řádu do r. 1773). První plán trojstupňového školského systému načrtl již zakladatel řádu sv. Ignác z Loyoly. Jednalo se o vyšší stupně, tedy střední a vyšší vzdělávání bez triviálních škol. Řádový generál Claudius Aquaviva v roce 1581 ustavuje zvláštní komisi pro vypracování podkladů pro konečné znění závazného studijního řádu. Komise sestavuje velmi podrobný koncept, ke kterému se vyjadřují členové řádu v jednotlivých provinciích. Výslednou podobu **RATIO ATQUE INSTITUTIO STUDIORUM SOCIETATIS IESU** pak v roce 1599 schvaluje řádová generální kongregace. Tento studijní řád poskytuje podrobný návod pro školy nižších studií (*studia inferiora*) a pro školy nejvyšší (*studia superiora*).

Nižší studia (*gymnasium*) začínala zhruba v 9ti letech a žáci postupně do 15ti let absolvovali třídy gramatikální, humanitní a rétorické. V případě potřeby byly pro žáky, kteří neuměli číst a psát zřizovány jakési přípravy pro gymnazijní studium – *INFIMA*, *PARVA* nebo *ABC class*. Nadaní žáci mohli po gymnáziu pokračovat na tříleté filozofické fakultě. Nejvyšším vrcholem vzdělání byla fakulta teologická. Na všech těchto stupních jezuitských škol působili učitelé z řad řádu. Vedle toho spousta jezuitů působila na ostatních univerzitách, kde vyučovali filozofii a teologii.

Podstatou jezuitského vzdělávání na nižších stupních byla formální jazyková výuka latiny založená na přednáškách, diktování a následném opakování procvičování. Tato metoda „memorování“ výuky vedla k pozdější kritice. V menší míře se vyučovala řečtina a na teologické fakultě i hebrejščina. Mezi nejznámější jezuitské koleje v českých zemích patřilo Klementinum v Praze a olomoucká kolej.

Piaristé

Vedle jezuitů byli druhým největším školským řádem piaristé. Zakladatel tohoto řádu sv. Josef Katalánský velice ctil jezuitský systém a vydatně z něj čerpal. Oproti jezuitům však piaristé uvádí do svých škol poznatky přírodních věd a vyučují mezinárodním jazykům. Piaristé spravovali jen školy nižší a gymnázia. Jezuitské školství směřovalo k universitní výuce v latině a velice žárlivě střežilo svůj monopol na nejvyšší školství.

V našich zemích vznikla první piaristická kolej r. 1631 v Mikulově, po té ve Strážnici a Lipníku nad Bečvou. V Čechách se poprvé prosadili piaristé v Litomyšli a později v Praze.

Milosrdní bratři

Mnišský žebravý řád založený Janem z Boha r. 1539 ve Španělsku. Účelem řádu je péče o nemocné bez rozdílu národností a vyznání. Jan z Boha se stal průkopníkem moderní ošetrovatelské péče včetně péče o duševně nemocné. (Cach, 1881)

Kláštery založené v Čechách a na Moravě:

- r. 1620 Nemocnice na Františku v Praze
- r. 1692 v Novém městě nad Metují
- r. 1743 v Kuksu
- r. 1739 v Prostějově
- r. 1748 Nemocnice Milosrdných bratří v Brně
- r. 1748 v Letovicích
- r. 1781 ve Vizovicích

1.4 Jan Amos Komenský (1592 - 1670)

Univerzální učenec 17. století, biskup jednoty bratrské, zakladatel novodobé pedagogické syntézy a dodnes inspirující koncepce humanistické a demokratické obecně vzdělávací soustavy.

Narodil se 28. března 1592 v jihomoravské Nivnici a jako sirotek pobývá u příbuzných ve Strážnici. Studuje latinskou školu jednoty bratrské v Přerově a po té Akademii v Herbornu a Heidelbergu. V roce 1614 se vrací na Moravu a vyučuje na bratrské škole v Přerově. Po vysvěcení na kněze je ustanoven r. 1618 správcem sboru ve Fulneku. Po bělohorské porážce v roce 1620 je nucen se jako nekatolík skrývat a vlast definitivně opouští v roce 1628 a odchází do polského Lešna, kde pracuje jako rektor gymnasia. Po té působí ve službách švédů v Elblagu, kde je pověřen pracemi na učebnicích. Po další zastávce v Lešně odchází na výzvu knížete Rákoczyho do Šarišského Potoka, jako správce tamního školství. R. 1654 se potřetí vrací do Lešna, odkud odchází po velkém požáru, ve kterém přichází o majetek i rukopisy do Amsterdamu (1656), kde strávil posledních šestnáct let svého života. Zde vydává

soubor pedagogických prací OPERA DIDACTICA OMNIA a v nástinu uzavírá „Obecnou poradu o nápravě věcí lidských“. Umírá 15. listopadu roku 1670.

Literární odkaz J. A. Komenského je mimořádně bohatý a zahrnuje spisy náboženské, filozofické, všenápravné i pedagogické. Vedle výše zmíněných jsou nejznámější **Labyrint světa a Lusthauz srdce** (1631) a **Všeobecná porada o nápravě věcí lidských**. Jako učitel národů proslul především svými **pedagogickými spisy**: Didaktika, Informatorium školy mateřské, Brána jazyků otevřená, Svět v obrazech, Škola hrou a Pravidla školy dobře spořádané. Didaktika (původně napsaná česky a později přepracovaná a rozšířená latinsky) se zabývá cíli, úkoly výchovy a vyučování, jejich obsahem, metodami i celkovou organizací vzdělávacího systému. Na titulní stranu svých sebraných pedagogických děl vpisuje Komenský „Všechno ať probíhá spontánně, ničemu se nemá působit násilí.“

Jeho **pedagogické ideje** se dají shrnout do těchto zjednodušených tézí:

- respekt k přirozenému vývoji dítěte, výchova mu má pomáhat a ne jej omezovat. Kázeň má být mírná, ale je přesto nezbytná
- názorná a realistická pedagogika. Nestačí slovní učení, ale slovo musí být opřeno o věc, t. j. o názor věci
- vzdělání člověka má být universální, všeobecné (podstatné základy vědění a morálky). Chtěl učit všechny všemu, bez rozdílu pohlaví, původu či majetku (myšlenka jednotné základní školy)
- různí žáci mají různé studijní předpoklady (Komenského typologie žáků)
- výchova má rozvíjet všechny lidské schopnosti a harmonizovat je (schopnosti rozumové, manuální a jazykové)
- princip postupnosti od jednoduššího k složitějšímu, od bližšího k vzdálenějšímu a od snazšího k obtížnějšímu. Anticipoval princip programového učení s jeho širokými možnostmi, jaké poskytuje dnešní počítačová technika
- systematičnost. Organizace školního roku, systém hromadného vyučování v řádně plánovaných učebních hodinách ustálené soustavy všeobecně vzdělávacích předmětů, pravidla regulující vnitřní život školy a třístupňová koncepce výuky po šesti letech (v lůně mateřském, školy obecné a latinské, akademie)
- myšlenka celoživotního vzdělávání až po „školu starců“.

Nezbývá než souhlasit s tím co už bylo napsané autoritou moderní pedagogiky a psychologie Jeanem Piagetem: „*Usilujice o vědecktější studium živých bytostí, dětského vývoje a sociálních struktur, můžeme znovu objevovat velké Komenského*

pravdy tím, že prostě rozšiřujeme jím daný rámeček, aniž jej narušujeme.....Komenský tedy patří k autorům, které není třeba opravovat nebo s nimiž je třeba polemizovat, abychom je modernizovali, ale které je třeba především překládat a propracovávat.“(Cipro, 2001)

1.5 Osvícenské školské reformy v českých zemích

Za vlády Habsburků se české země staly součástí centralizované rakouské monarchie. V tomto období rekatolizace jsou zbytky protestantské kultury a vzdělanosti vytěsněny. Duch osvícenství a vlády rozumu se do Čech dostával opožděně a zprostředkovaně přes německou kulturu, modifikován hospodářskými a politickými specifiky monarchie. Byl mnohem více spjat se zájmy šlechty a silným vlivem církve. Školství, zvláště co se týče vzdělávání nejširších vrstev obyvatelstva, je zaostalé, chybí učebnice, učební pomůcky a vyučování má středověký ráz. Vyučují lidé bez odpovídajícího vzdělání.

Marie Terezie (1717 – 1780), dcera císaře Karla VI., velmi zbožná katolička, se ujímá vlády v roce 1740. Po její smrti až do roku 1790 vládne její syn Josef II. Reformy těchto panovníků v duchu osvícenské myšlenky lepšího života, se dotýkají všech oblastí života v zemích monarchie (oblast hospodářská, zdravotnictví a hygieny i školská).

Aparátem centralizované moci se stává státní byrokracie a reformy probíhaly v správní, politické i soudní oblasti. Jejich nedílnou a podstatnou součástí byly školské reformy. Bylo nutné redukovat stavovská privilegia, oslabit tradiční zasahování církve do státních záležitostí a omezit zemskou autonomii dědičných zemí habsburské monarchie. Prosazování státního dohledu nad všemi podstatnými politickými, společenskými, církevními, hospodářskými i vzdělávacími oblastmi života, jejich řízení a kontrole slouží i společná řeč – němčina.

Reformy Marie Terezie

1749 – rozdělení českých zemí do krajů (16 v Čechách, 6 na Moravě). V krajích byl státem jmenován jeden hejtman s právnickým vzděláním, dohlížející na vztahy mezi vrchností a poddanými, pečující o rozvoj velkovýroby, komunikací i školství. Nahrazoval ve službě do té doby dva urozené hejtmany z řad šlechty.

1746 – nový studijní řád pro právníkou a lékařskou fakultu. Kromě jiného omezoval vliv jezuitů na fakultách prostřednictvím univerzitního kancléře – pražského arcibiskupa.

1752 – státní dohled se rozšířil na filozofickou a teologickou fakultu prostřednictvím studijních ředitelů.

1759 – byla založena dvorská studijní komise.

1773 – zrušení jezuitského řádu. Po dohodě s vládami Španělska, Portugalska a Francie intervenovala M. Terezie ve věci zasahování jezuitů do státních záležitostí u papeže Klimenta XIV. Pod nátlakem vlivných panovníků papež 21. 7. 1773 jezuitský řád zrušil. Obnoven byl opět v roce 1814 a do Čech se vrátil v roce 1853.

1774 – v Praze vznikla Soukromá učená společnost pro rozvoj matematiky, vlasteneckých dějin a přírodovědy v Čechách. Tato společnost se v r. 1784 přeměnila s privátní na veřejnou korporaci a přijala nový název Královská česká společnost nauk.

Reformy Josefa II.

1781 – tiskový patent, jímž byla zavedena značná svoboda tisku (v roce 1782 byl vydán i Komenského Labyrint světa a ráj srdce).

1781 – vyhlášení náboženské tolerance. Povolena náboženství: augsburské (luteránské), reformované helvétské (kalvínské), řecko – pravoslavné. Tolerováni byli židé. Husité a bratří byli „registrováni“ jako luteráni a trpěni pokud se chovali loajálně.

1781 – reforma poddanská – zrušení nevolnictví. Zrušení osobního poddanství bez ohledu na připomínky zemských stavů. Poddaným se správně zaručovala volnost sociálního pohybu – stěhování, uzavírání sňatků, volby studia a učení.

1782 - rušení značného počtu klášterů, jež se prokazatelně nezabývaly vědecko – pedagogickou, charitativní a pastorační činností. (Kopáč, 1986)

Všeobecný školní řád z r. 1774

6. 12. 1774 byl Marií Terezií vyhlášen **Všeobecný školní řád pro německé normální, hlavní a triviální školy** ve všech císařských dědičných zemích, připravený Johannem Ignácem Felbigerem (1724 - 1788), opatem z pruské Zaháně, reformátorem tamějšího školství. Tento školní řád předepisoval **vzdělávací povinnost pro děti ve věku od 6ti do 12ti let obou pohlaví**, jejichž rodiče neměli dostatek finančních prostředků pro domácího učitele.

Řád řeší otázku tzv. obecného (lidového) školství (nejednalo se o úpravu vyššího školství - gymnázií). Řád komplexně řešil problematiku veřejného školství, bezplatně pouze pro děti z chudých rodin. Věnoval se otázkám zřízení a zařízení škol, správě škol,

povinnostem právům, postavení a vzdělání učitele, problematikou vyučovacích metod, zkoušek či školské kázně. Zaváděl následující školské instituce:

a) Triviální školy

Vznikaly při venkovských farách, jedna třída – jeden učitel. Vyučovalo se náboženství, trivium (čtení, psaní, počítání) a základům hospodaření. Triviální školy měly jednu až dvě třídy, kde byly žáci děleni podle věku do oddělení.

b) Hlavní školy

Vznikaly při farách či zrušených kláštorech. Vyučovali zde 3 až 4 učitelé a katecheta. Vyučuje se rozšířenému náboženství, učivu triviálních škol, poznatkům užitečným pro zemědělství, řemesla, vojenský stav apod. Podle řádu také základy latiny, psaní dopisů, kreslení, zeměměřičství, vedení domácího hospodářství, počáteční znalosti zeměpisu a dějepisu.

c) Normální školy

Vznikají v každé provincii, kde se nacházela školská komise, jako vzorové (norma – vzor) školy. Kromě katechety a ředitele zde vyučuje 4 - 5 učitelů. K předmětům na těchto školách patří náboženství, obory triviálních a hlavních škol, sloh, latina, přírodopis, zeměpis, stavitelství, zeměměřičství, mechanika, kreslení, ale i znalosti potřebné pro řádné učitele. Tyto školy, označované také jako vzorné, měly být vzorem pro ostatní školy v kraji správnou vyučovací metodou a patřičného vzdělávání učitelů.

d) Preparandy – přípravné kurzy pro učitele

Školská reforma řešila i vzdělání pro učitele triviálních a hlavních škol. Při normální (vzorové) škole byly zřízeny tzv. preparandy (přípravné kurzy). Zde učitelé triviálních škol absolvovali tříměsíční kurz a učitelští pomocníci na hlavních školách šestiměsíční kurz. V přípravném kurzu se učitelé seznamovali především s novou metodou, s výkladem o pedagogice, hospitovali na školách a připravovali si vlastní hodiny. Měli se tu vzdělávat i učitelé pro ostatní školy nebo učitelé vzdělaní jinde se zde musí podrobit přísným zkouškám.

Vyučujícími předměty v preparandách byli znalosti povinností a vlastností řádných učitelů, potřebných pro budoucí učitelský úřad. Dále se zde učí správné vyučující metodě, umění jak zajišťovat kázeň i jak správně vést katalogy žáků. Kromě toho i všemu tomu, co může být užitečné pro ty, kdo se chtějí věnovat úřadu domácích

učitelů. Preparandy se postupně prodlužovaly a po roce 1869 se z nich staly učitelské ústavy (Veselá, 1989).

Důležitou úlohu v tereziánské reformě představovala **problematika vyučovací metody**. V roce 1777 byla do češtiny přeložena kniha metod tzv. Kniha metodní pro učitele škol v c. k. zemích. Používané měly být schválené **učebnice** a byl zaveden **školní rozvrh**. Děti byly rozděleny do skupin a tříd podle schopností a věku. Snahy o humanizaci školství, o ctění žákovy osoby se promítá do **zákazu trestáním nadávkami a hanobením cti**.

Všeobecný řád se zabývá i **problematikou zkoušení a zkoušek**. Zkoušky se konaly na všech školách jedenkrát za pololetí před porotou složenou z faráře, učitele a panského úředníka. Pro pilné a nadané žáky byly odměny ve formě knih. Po šesti letech docházky (ve věku 12ti let) mělo dítě obdržet osvědčení o svých znalostech. Děti starší 12ti let, pokud nestudovaly dále, se měly nadále vzdělávat v tzv. **nedělních školách** – opakovací hodiny po nedělní bohoslužbě. **Vyučujícím jazykem** na triviálních školách byl jazyk mateřský, tedy čeština nebo němčina. Na hlavních školách se vyučovalo mateřským jazykem v první třídě, dále jen němčina a na normální škole se vyučovalo pouze německy. Na úrovni středních škol od roku 1781 jen německy.

Všeobecný školní řád z roku 1774 se zabývá i otázkou **vzdělávání dívek**, zřizováním dívčích škol, kde by se měly vedle všeobecných školních předmětů učit nejméně jednu hodinu denně ženským ručním pracem. Klade i důraz na pravidla slušného chování, čistoty a mravnosti (stydlivosti). Jako učitelky dívčích škol by měly být získávány hlavně osoby ženského pohlaví „mravné, obratné a se školstvím poněkud obeznámené“. Kde není možné zřídit dívčí školy, dívky navštěvují místní obecné školy a musí sedět odděleně od chlapců ve zvláštních lavicích.

Tereziánské školské reformy znamenají v každém ohledu výrazné posílení role státu oproti církvi. To se týká také **dozoru nad školami** a jejich správy – byrokratický systém řízení i kontroly. Byl zaveden světský dozor – zvláštní dozorcí z řad panských úředníků či přátel školy. Pro určitý počet škol byl jmenován vrchní dozorce okresu. Ten minimálně jednou do roka navštěvoval školy a napravoval nedostatky, vypracovával zprávy o stavu škol v okrese a seznamoval s nimi krajského dozorce. Jmenována byla i školská komise v každé zemi habsburské monarchie. Tato komise měla tři členy a scházela se jedenkrát týdně, byla podřízena říšské školské komisi ve Vídni.

Osvícenecké reformy položily základy školskému systému, ve kterém bylo jasně definováno vzdělávání učitelů. Normální (vzorová) škola poskytovala vzdělání učitelů pro školy veřejné (triviální a hlavní) a domácích učitelů. Toto vzdělání obsahovalo mimo jiné i poznatky o metodě učení a zabývalo se oblastí mravní výchovy (odměny a tresty žáků). Učitel se v této době profiluje buď jako absolvent normální školy s patřičným osvědčením, nebo učitel, který po splnění patřičných zkoušek získává osvědčení učitele. Tito učitelé pak mohli vyučovat ve veřejných školách nebo působit jako domácí učitelé. V této době se také poprvé setkáváme s pojmem učitelka (Kasper, 2008).

1.6 Hasnerův zákon – vznik učitelských ústavů

Všeobecný školní řád z roku 1774 přetrval až do května roku 1869, kdy přijímá říšská rada tzv. říšský školský zákon, vypracovaný ministrem Leopoldem Hasnerem (1818 – 1891). V 19. století se objevují požadavky školských změn a zkvalitnění veřejného školního systému jako reakce, mimo jiného, i na prodlužující se a kvalitnější vzdělávání učitelů. Vlivem rychlého vzestupu procenta dětí, které navštěvovaly šest let školy v devatenáctém století, vzrůstá všeobecná vzdělanost. Z toho vyplývá i dopad v hospodářských a řemeslných dovednostech a znalostech (industriální kurzy Františka Kindermanna). Postupující pokrok v oblasti věd v druhé polovině 19. století, zejména přírodních věd působí také na obsah vzdělávání v triviálních a hlavních školách.

Tereziánské školské zákony a dle nich budovaná školská síť již nestačí společenským a politickým požadavkům doby a v květnu roku 1869 přijímá říšská školská rada zákon vypracovaný ministrem Hasnerem.

Hasnerův zákon

- Výrazně mění organizační strukturu školství v českých zemích a zavádí i nové předměty.
- Zavádí osmiletou školní povinnost, rozšiřuje obsah vzdělávání a vymezuje nová pravidla ekonomického a sociálního postavení učitelů.
- Zřizuje obecné osmileté školy a osmileté školy měšťanské.
- Zakládá čtyřleté učitelské ústavy s maturitou. Absolvent učitelského ústavu po složení zkoušek (maturity) nastupuje jako podučitel dvouletou praxi. Po té skládá zkoušku učitelské způsobilosti a může se stát učitelem na obecné škole. Pokud

chce učit na škole měšťanské, skládá zvláštní zkoušku způsobilosti ve vybraných odborných předmětech (dnešní aprobace).

Školský systém daný Hasnerovým zákonem přetrvává i po roce 1918. Tento zákon prohlašuje všechny hlavní jazyky za rovnoprávné (u nás němčina a čeština). Vznikají místní, okresní a zemské školní rady. Výuku náboženství zajišťuje církev za dohledu státu. Dochází i k úpravě sociálního postavení učitelů vyplácením služného a přiznání penze. Učitelky (absolventky ženských učitelských ústavů) smějí učit pouze do provdání (tzv. učitelský celibát zrušený až po vzniku samostatného čs. státu v r. 1919).

Církev neustává ve svých snahách zasahovat do vzdělávání a školská novela z roku 1883 vychází vstříc požadavkům církve. Omezuje přírodovědné předměty a pro nemajetné omezuje i délku základního vzdělání. Rodiče mohli zažádat o úlevy a děti mohly navštěvovat školu pouze šest let. Tato novela byla zrušena r. 1922 malým školským zákonem (Kasper, 2008).

Učitelské ústavy

Zákon říšský ze dne 14. května 1869, jímž to ustanovují se pravidla vyučování ve školách obecných (Hasnerův zákon) se zabývá otázkou vzdělávání učitelů a jejich uzpůsobení k učitelství. V tomto bodě stanoví vzdělávání učitelů a učitelek v ústavech učitelských rozdělených podle pohlaví. Za účelem praktického vzdělání pak zřizuje při každém ústavu školu obecnou jako školu cvičnou a vzorovou. Při dívčích učitelských ústavech i tzv. zahrádku dětskou. Stanoví délku studia na čtyři roky a nařizuje počet chovanců v ročníku na maximální počet 40. **Předměty vyučované na ústavech:**

- náboženství
- vychovatelství, nauka vyučovací, její historie a vědy pomocné těchto nauk
- mluvnice a znalosti literatury, matematika, popisující přírodověda (zoologie, botanika, mineralogie), přírodopis (fyzika a počátky chemie)
- nauka ústavě vlastenecké
- polní hospodářství
- kreslení (geometrickému i od ruky)
- hudba a tělocvik

Kromě toho mají být chovanci vedeni tam, kde je to možné i k výchově a vzdělávání dětí hluchoněmých a slepých a vedeni k organizaci dobře řízené opatrovny dítek (zahrádky dětské, mateřské školky). **V ústavech pro učitelky** se pak učí:

- náboženství
- vychovatelství, nauce vyučovací a historii těchto nauk
- mluvnici, písemností a znalostí literatury,
- geografii a historii
- aritmetice
- přírodovědným (popisujícím přírodovědám a přírodopisu)
- kreslení
- zpěvu
- nauce o domácím hospodářství,
- cizím jazykům
- ženským ručními pracemi
- tělocviku

Mimo to (tam kde jsou zřízeny zahrádky dětské a mateřské školky) i poučení o organizaci těchto opatroven dítek. **Vyučovacím jazykem** na učitelských ústavech byla v našich zemích němčina nebo čeština. Jazyk ustanovil ministr vyučování podle návrhu zemského úřadu školního. Zákon umožňuje také vzdělání v dalším vlasteneckém jazyce, tak aby absolventi mohli v případě potřeby vyučovat i v jiném jazyce.

Na studia v učitelských ústavech mohl nastoupit 15ti letý uchazeč, zdravého a dostatečného těla, bezúhonných mravů a měl náležité přípravné vzdělání. Toto přípravné vzdělání musel prokázat přísnou **přijímací zkouškou**, která se vztahuje předmětům vyučovaných na nižších školách reálných, anebo nižších gymnáziích. Přijetí studenta nebylo omezeno náboženským vyznáním. **Závěrečnou zkoušku** musel absolvent učitelského ústavu vykonat ze všech vyučovaných předmětů a obdržel vysvědčení dospělosti, které ho opravňovalo k místu mladšího nebo provizorního učitele. Po dvou letech praxe a úspěšnému složení zkoušky způsobilosti byl schopen vyučovat na školách měšťanských bez omezení, nebo jenom na školách obyčejných. Zkoušku mohl opakovat pouze jednou (Veselá, 1992).

1.7 Školské zákony od roku 1918

Malý školský zákon

Školská soustava se oproti stavu v rakouské monarchii výrazně nemění ani po vzniku samostatného československého státu v roce 1918. Malý školský zákon z roku 1922 pouze částečně upravuje podobu škol zejména po stránce vyučovaných předmětů, počty žáků, označení občanské školy pro dřívější měšťanské. Podobu školské soustavy nadále určují Hasnerovy zákony z roku 1869. Tzv. menšinový školský zákon, měl zaručit každé národnosti v ČSR možnost vzdělávat se v rodném jazyce. Existují tak školy německé, české, polské, slovenské a židovské. Podíl církevních a veřejných škol je výrazně větší na Slovensku.

V tomto období se reformní snahy vyznačují převážně iniciativou nadšených učitelů. Reformní snahy vychází z osobního přesvědčení a zanícení jednotlivých osobností, jejich myšlením a úsilím. V letech 1939 – 1945 byl vývoj českého školství přerušen okupací.

Školství po roce 1945

R. 1946 jsou založeny pedagogické fakulty při univerzitách v Praze, Brně, Olomouci a Bratislavě. Pro vzdělání učitelů mateřských škol bylo stanoveno roční studium, pro učitele obecných škol 2 roky a měšťanských škol 3 roky.

R. 1948 Školský zákon o jednotné škole. Poválečný vývoj výrazně poznamenal nástup vlády Klementa Gottwalda a komunistického režimu v únoru 1948. Školský systém se poměrně výrazně mění a až do roku 1989 je bedlivě ideologicky řízen a kontrolován ÚV KSČ.

V roce 1948 vychází zákony o základní úpravě jednotného školství. Zákony z pounorové doby zestátnují všechny typy škol a zavádí jednotný školský systém, který zahrnuje i mateřské školy a školy pro děti vyžadující zvláštní péči. Hlásají jednotné vzdělání a výchovu. Vzniká Ministerstvo školství a osvěty. Samozřejmě je výuka v mateřském jazyce tedy čeština v Čechách a na Moravě, slovenština na Slovensku. Vedle toho je zavedena povinnost vyučování ruského jazyka na středních školách. Je zavedena i branná výchova a praxe středoškolských studentů v zemědělství (česání chmele, sběr brambor). Veškeré vzdělávání je zdarma. Zavádí i studium pro pracující – tzv. kurzy učiva jednotlivých ročníků zakončené maturitou. Jednotné školství zahrnuje i domovy mládeže a družiny. Náboženství se vyučuje v úzké spolupráci s příslušnými

orgány, církev je významným způsobem omezována státem ve všech směrech svého působení.

V zákonech z roku 1953 dochází ke zkrácení povinné školní docházky z devíti na osm let. Zřizují se pionýrské domy jako mimoškolní výchovná zařízení. Dochází k přeměně instituce vzdělávající budoucí učitele – přejmenování i úpravou.

R. 1960 Zákon o soustavě výchovy a vzdělání. Znamenal organizační sjednocení státní školské soustavy ve všech směrech. V roce 1960 se opět zavádí povinná devítiletá školní docházka.

R. 1966 - zákony upravující vysokoškolské studium. Do tohoto systému bylo nově začleněno 4leté studium učitelství pro základní školy na pedagogických fakultách. Ještě většího zesílení státního ideologického dohledu a řízení škol dochází v dobách tzv. normalizace (po roce 1968). Z vysokých, středních a základních škol je nuceno odejít spousta vynikajících profesorů a učitelů. Pro vstup na střední a vysoké školy je potřeba nejen studijních předpokladů, ale především ideový posudek, který se týkal také dělnického původu a angažovanosti žáka a jeho rodičů. V těchto létech vstupuje do KSČ spousta lidí pouze z důvodu zabezpečení studia svých dětí na středních a vysokých školách.

Hlavní poslání České školní inspekce je definováno, jako kontrola ideově politické, pedagogické, odborné a metodické činnosti škol a školských zařízení tak, aby byl zajištěn jednotný vliv státu na tuto činnost. Veškerý společenský život je podřízen marxisticko - leninské ideologii a vedoucí úloze KSČ, která je zakotvena i v ústavě. Řídícím orgánům školských institucí jsou nadřizené stranické výbory na všech úrovních (Veselá, 1992).

Školství po roce 1989

Novela školského zákona z r. 1990 zrušila jednotnou ideovou orientaci školy, snížila délku povinné školní docházky z deseti na devět let. Zavádí víceletá gymnázia a umožnila zakládat soukromé a církevní školy. Školám také poskytla právní subjektivitu. Příprava učitelů je svěřena vysokým školám, vysokoškolské vzdělání je vždy doplněno praxí různé délky na školách a ukončeno obhajobou diplomové práce a závěrečnými státními zkouškami, na jejichž základě učitelé získávají diplom a akademický titul.

Učitelé pro II. stupeň základních škol a učitelé všeobecně vzdělávacích předmětů na středních školách (obvykle s dvouoborovou aprobační) získávají kvalifikaci ve čtyřletém nebo pětiletém magisterském studiu. Poskytují je pedagogické, filozofické, přírodovědné, matematicko-fyzikální fakulty a fakulty tělesné výchovy a sportu. Učitelé druhého stupně základních škol se nejčastěji připravují ve čtyřletém oboru magisterského studia na pedagogických fakultách, zatím co učitelé všeobecně vzdělávacích předmětů na středních školách se nejčastěji připravují na fakultách jiných než pedagogických (Veselá, 1992).

2 Učitelské ústavy

2.1 *Vzdělávání učitelů od r. 1774 – do r. 1948*

V roce 1774 byl vydán všeobecný školní řád, kde byla spolu s problematikou rozvoje elementárního školství poprvé systematicky řešena příprava budoucích učitelů. Absolvent hlavní nebo normální školy, který měl o učitelství zájem, se mohl přihlásit u ředitele hlavní nebo normální školy do preparandie neboli učitelského kurzu. Podrobil se přijímací zkoušce a po tříměsíčním kurzu mohl být ustanoven pomocníkem na škole venkovské, po šestiměsíčním kurzu měl právo na pomocníka ve městě. V preparandii se budoucí učitel připravoval po stránce teoretické, kdy se seznamoval s pedagogikou a didaktikou a po stránce praktické, kdy hospitoval u zkušených učitelů. Dne 17. srpna 1848 vydalo ministerstvo nařízení, které se týkalo zkvalitnění přípravy učitelů. Bylo jednoznačně stanoveno, že budoucí učitel musí dovést 16 let a prokázat znalost ze čtyř tříd hlavní školy nebo čtyř tříd latinské školy. Učitelský kurz byl jednoletý. O necelý rok později, v červnu 1849, vydalo ministerstvo dekret o prodloužení učitelských kurzů na dva roky s tím, že druhý rok má být převážně zaměřen na praktický výcvik. Po absolvování tohoto kurzu pak musel budoucí učitel skládat jak teoretickou, tak praktickou zkoušku (Veselá, 1992).

Politické vření na konci šedesátých let se velmi příznivě dotklo i školního systému. Vydané zákony z let 1868 a 1869 v oblasti školství znamenaly značný pokrok. Říšský školský zákon ze dne 14. května 1869 platil v našich zemích prakticky až do roku 1948. Ustanovil osmiletou povinnou školní docházku pro chlapce i dívky a zesvětšil školu. Pro kvalitnější vzdělání učitelů byly založeny místo původních preparand čtyřleté učitelské ústavy, které byly počítány do kategorie středních škol. Především bylo stanoveno, že ústavy budou odděleny podle pohlaví žactva a že se vedle ústavů udržovaných státem připouštějí také ústavy soukromé, jejichž statut musí být schválen ministerstvem školství. Tyto školy jsou pak české nebo německé. Podobně je to i u církevních učitelských ústavů s právem pro veřejnost.

Pro praktický výcvik studentů byla při každém ústavu zřízena cvičná škola obecná. Po ukončení čtyřletého studia byla jako na jiných středních školách závěrečná maturitní zkouška za přítomnosti člena zemské školní rady, po které bylo kandidátům vydáváno vysvědčení dospělosti. Tato zkouška umožňovala absolventům dočasné

postavení učitele obecné školy, pokud chtěli dosáhnout definitivního postavení ve školní službě, museli se po dvouleté praxi podrobit zkoušce učitelské způsobilosti před některou zkušební komisí (Dětina, 1931).

Na ženských učitelských ústavech se připravovaly na učitelské povolání ženy, které však po provdání nesměly učit. Tento tzv. učitelský celibát vtiskl učitelkám punc „starých panen,“ se kterým se můžete setkat i v soudobé literatuře. Vedle čtyřletých učitelských ústavů existovaly také dvouleté odborné učitelské ústavy, které poskytovaly vzdělání pro budoucí učitelky domácích nauk a pro učitelky na školách mateřských. Období 1. světové války přináší učitelským ústavům značné problémy. Budovy škol jsou zkonfiskovány a slouží jako vojenské sklady nebo lazarety. Značný počet vyučujících je mobilizován a tak se učí v provizorních podmínkách a s vyučováním vypomáhají učitelé gymnázií, lyceí a reálků.

Zrod nového státu v roce 1918 se stal nadějí nejen na zlepšení existenčního zabezpečení, ale i na zvýšení péče o české veřejné školství. Již v této době se objevují snahy směřující provedení zásadní reformy učitelského vzdělávání zřízením fakult pro vzdělávání učitelů národních škol při univerzitách (Štverák, 1983, s. 304). Po dlouhých průtazích byl dne 13. července 1922 vydán tzv. malý školský zákon, jehož platnost se vztahovala na celé území Československé republiky. Tento zákon zrušil úlevy ve školní docházce, snížil počty žáků ve třídě, zavedl koedukaci na všech stupních škol, uznal rovnost učitelů a učitelek před zákonem. Nezabýval se však komplexním řešením všech základních otázek školství a tak až do roku 1948 zůstává v platnosti zákonný podklad z roku 1869.

Co se týče vzdělávání učitelů, tak malý školský zákon přináší pokrok pouze v oblasti postavení a vzdělávání dívek a učitelek. Zvláštní pozornost byla věnována dívčímu školství, mezi nimi hlavně odborným školám pro ženská povolání. Zatímco do roku 1918 byly na našem území pouze čtyři dívčí střední školy, rovnocenné se školami chlapeckými a dívky se musely spokojit buď s návštěvou lyceí, nebo hospitacemi na středních školách chlapeckých, bylo ve školním roce 1927/28 v Československu celkem 34 dívčích středních škol (Kopáč, 1971).

Během druhé světové války však naše školství utrpělo následkem nacistického teroru velké ztráty. Vedle uzavření vysokých škol, zahynulo třístatisíc československých občanů, mezi nimi i mnoho profesorů, učitelů a studentů. Již během války však pokrokoví učitelé připravovali plány na vybudování školství v obnovené republice.

Zákon č. 100 ze dne 9. dubna 1946 ustanovil, že při všech univerzitách v českých zemích i na Slovensku se zřizují pedagogické fakulty. Od školního roku 1946/47 byly zřízeny pedagogické fakulty při univerzitách v Praze (s pobočkami v Českých Budějovicích a Plzni), dále v Brně, Olomouci a v Bratislavě. Učitelské ústavy byly postupně rušeny a učitelé v činné službě si mohli zvýšit kvalifikaci v doplňujícím studiu na pedagogických fakultách. Úkolem nových vysokých škol bylo vzdělávat kandidáty učitelství škol všech stupňů a druhů kromě škol vysokých. Vzdělání učitelů tak poprvé dostalo vysokoškolský charakter.

Školský zákon z roku 1948 zavedl jednotnou školu, která byla podřízena politickému vedení KSČ. Při reorganizaci československého školství podle zákona z roku 1953 byl zrušen zákon vydaný v roce 1946. Pedagogické fakulty se tak od 1. září 1953 přeměnily na Vyšší pedagogické školy. Učitelky mateřských škol byly podle tohoto zákona vzdělávány na středních pedagogických školách (Štverák, 1983).

Učitelské ústavy prakticky trvaly od roku 1869 až do roku 1948. Byly obrazem našich dějin od dob Rakouska - Uherska až po únor 1948 a prožily obě světové války minulého století.

2.2 Diskuze o učitelském vzdělávání v období první republiky

„Snahy o zvýšení přípravného vzdělávání učitelů národních škol jsou tak staré jako školy samy.“ (Michl, J. 1926, s. 1).

Takto zahájil ředitel učitelského ústavu v Hradci Králové svůj příspěvek „Mají býti učitelské ústavy zrušeny?“ k diskusi ve Státovědecké společnosti v roce 1926. Michl zde připomíná historii vzdělávání učitelů z hlediska obsahu jejich výuky. Všeobecný Felbigerův školní řád z roku 1774 žádal přípravné vzdělávání učitelů na hlavní škole a v preparandích, tedy kursu tříměsíčním pro školy venkovské, šestiměsíčního pro učitele měšťanské školy. V těchto kursech získávali učitelé pedagogicko – didaktické vzdělání. V roce 1819 byla délka kursů zdvojnásobena a přibýly i předměty všeobecného vzdělání. Od roku 1841 byly v Čechách jen celoroční kursy a v roce 1849 byly zřízeny první dvouleté učitelské ústavy, ve kterých splynulo vzdělání odborné s obecným. Od roku 1854 se učitelé připravovali na tzv. celých reálkách, tedy tříletých, anebo na dvouletém kursu, který byl k reálce připojený.

Od roku 1869 vznikají čtyřleté učitelské ústavy, které poskytují jak odborné pedagogické, tak všeobecné vzdělání. Na základě novely zákona z roku 1886 byly od

roku 1869 nařízené změny v osnovách učitelských ústavů i jejich organizaci. Již od vzniku učitelských ústavů se objevují snahy o vyšší vzdělávání učitelů. Významné osobnosti českého školství na svých sjezdech a schůzích volají po zřízení pedagogických kursů na vysokých školách. Profesor Drtina jako nejvyšší cíl těchto snah staví zřízení samostatné pedagogické fakulty při universitě. Před I. světovou válkou se také jednalo o rozšíření učitelských ústavů na pětileté.

Diskuse kolem otázky vzdělávání učitelů pokračuje i po válce a má dva hlavní proudy. Jeden se opírá o zkvalitnění a rozšíření výuky na učitelských ústavech a druhý odděluje středoškolské všeobecné vzdělání a odborné vzdělání na vysokých pedagogických školách. V roce 1918 formuluje požadavek vysokoškolského vzdělávání učitelů profesor Úlehla a v roce 1919 je vypracován rámcový zákon o zřízení pedagogických fakult. První sjezd československých učitelů v Praze r. 1920 žádá zřízení čtyřletého studia na pedagogických fakultách, které by měly být rovnocenné ostatním fakultám. O. Kádner vypracoval v r. 1921 nový návrh rámcového zákona, kde navrhuje dvouletou pedagogickou přípravu vysokoškolského rázu pro absolventy středních škol. Jiný návrh podává ministerský rada Maška - rozšířit střední školu o pátý ročník s pedagogickým zaměřením a jednoletou pedagogickou akademií. V roce 1923 byla sestavena pracovní komise při poradním sboru pro školskou reformu, která měla vypracovat nový návrh zákona o vzdělání učitelů národních škol a vzdělání učitelek ručních prací. Tento návrh se opírá o potřebu nové úpravy učitelského vzdělání, o potřebu vysokoškolského vzdělání. Tato potřeba vyplývá z požadavku na posláním učitele:

- prvním úkolem učitele je vzdělávat. Rozvoj věd ve všech oblastech a tedy i rozvoj pedagogiky a jejích pomocných věd požaduje vyšší odborné i všeobecné vzdělání učitelů
- druhým úkolem učitele je vychovávat. Tedy pěstovat všeobecné zásady mravnosti individuální i sociální
- třetím úkolem učitele je společenské působení v místě bydliště. To je požadavek na vzdělání učitele i v oblasti kulturního, hospodářského a sociálního života.

Návrh zákona pak uvádí dvě alternativy vzdělávání učitelů na pedagogických akademiích. Absolvent středoškolského vzdělání může studovat v dvousemestrovém nebo čtyřsemestrovém programu pedagogické akademie. K oponentům návrhu zákona o vzdělávání učitelů škol národních z roku 1923 patří zastánci dosavadního způsobu vzdělávání učitelů, zastánci učitelských ústavů. Patří sem nejen představitelé

učitelských ústavů, ale také někteří jejich absolventi. V protiargumentech nepopírají snahu po zkvalitnění výuky učitelů, ale opírají se o tradici učitelských ústavů. Nejsilnějším argumentem zastánců učitelských ústavů je provázanost teorie a praxe na cvičných školách učitelských ústavů a pořádání abiturientských kurzů v učitelských ústavech.

Diskuse kolem zrušení učitelských ústavů a vysokoškolského studia učitelů provází celé meziválečné období naší republiky. V Československu jsou nadále zachovány učitelské ústavy, dochází pouze k úpravám osnov v r. 1919, tak aby učivo splňovalo požadavky středoškolského vzdělání. Na místo zrušených abiturientských kurzů při učitelských ústavech byly zřízeny jednorocní pedagogické akademie v Praze, v Brně a v Bratislavě. Učitelky ručních prací získaly vyšší vzdělání v zavedení povinného, dvouletého studia učitelek domácích nauk v učitelských ústavech. Při škole vysokých pedagogických studiích byly zřízeny i dvouleté soukromé kursy (Michl, 1926).

2.3 Učitelské ústavy na Moravě

Po vyjití zákona z roku 1869, kterým se zavádí povinná osmiletá docházka do školy, vzniká i potřeba vzdělaných učitelů. Hasnerův zákon reformuje a prodlužuje odborné vzdělání učitelů.

Začátky učitelských ústavů jsou však provázeny značnými problémy politickými a ekonomickými. Na Moravě v roce 1870 existuje pouze jeden učitelský ústav český v Brně a jeden učitelský ústav německý v Olomouci.

Germanizační snahy vídeňské vlády podporují německé školství. České školství je provázeno nedostatkem profesorů a učitelů (univerzita byla do roku 1882 jen německá) i nedostatkem budov. Zřizování nových českých škol je pro obce finančně náročné a to je důvod pro odklad nebo zamítnutí ze strany vídeňské vlády. Podle zprávy přednesené na moravském zemském sněmu dne 19. prosince 1883, přednesené poslancem Demelem, chybělo na Moravě podle statistických údajů 1655 učitelů. Začátkem šk. r. 1872/73 se na Moravě zřizuje druhý německý učitelský ústav v Brně. Volání po českém učitelském ústavu je vyhověno tím, že v Olomouci bude poskytováno vzdělání i českého jazyka v řeči i písmu a pro české školní vyučování potřebné názvosloví předmětů obecných škol ve zvláštních vyučovacích hodinách (Váša, 1936).

K argumentům, které odkládají založení dalšího českého učitelského ústavu, patří nedostatek učitelů středních škol a nedostatek financí. Pro umístění učitelského ústavu přichází v úvahu města Přerov, Olomouc, Kroměříž, Valašské Meziříčí, Hranice, Lipník, Prostějov a Příbor. Nakonec se dne 17. září roku 1874 obecní zastupitelstvo města Příbor, na mimořádném zasedání usneslo o požádání zemské školní rady o umístění nového českého ústavu ku vzdělávání učitelů v městě Příboře a nabídlo i potřebné místnosti (Váša, 1936).

Učitelské ústavy v Brně

Slovanský ústav ku vzdělávání učitelů

Prvním moravským učitelským ústavem byl ústav v Brně. Ústav vznikl v důsledku školského zákona z roku 1869, na jehož podkladě se přípravné kursy učitelů při normálních školách staly speciálními ústavu pro vzdělávání učitelů. Normální škola byla připojena k ústavu jako cvičná. Slovanský ústav ku vzdělávání učitelů byl založen v roce 1871 a sídlil na ulici Minoritské. V roce 1878 je přestěhován do budovy Na poříčí 5 (příloha č. 1), kde končí svoji historii středoškolského vzdělávání učitelů jako Státní mužský ústav učitelský v roce 1946. Na jeho tradice navazuje Pedagogická fakulta MU. Škola několikrát změnila název:

1871 – 1882 Slovanský ústav ku vzdělávání učitelů

1882 – 1919 Český ústav ku vzdělávání učitelů

1919 – 1928 Český státní ústav učitelský

1928 – 1939 Státní mužský ústav učitelský

1939 – 1942 Mužský ústav učitelský

1942 – 1945 Koedukační ústav učitelský

1945 – 1946 Státní mužský ústav učitelský

Státní ústav pro vzdělání učitelek domácích nauk v Brně

Od r. 1873 existoval v Brně na ulici Silniční (dnes Hybešova) C. k. český ústav ke vzdělání učitelek. Jednalo se o jednoroční kurz vzdělávání učitelek ručních prací. Tato škola byla připojena v roce 1925 k Českému státnímu ženskému učitelskému ústavu na ulici Poříčí 7. V roce 1939 přesídlil tento ústav do budovy Poříčí 31, kde končí svoji historii založením pedagogické fakulty v Brně. V budovách Poříčí č. 5, č. 7

a č. 31 sídlí pedagogická fakulta MU v Brně dodnes (http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_skoly&load=2266).

Učitel'ský ústav v Příboře

V rodišti lékaře, neurologa a zakladatele psychoanalýzy Sigmunda Freuda byl založen druhý učitel'ský ústav na Moravě. Otevření učitel'ského ústavu v Příboře se datuje šk. r. 1875/76. Jeho význam spočíval nejen v přípravě českých učitelů, ale sehrál i významnou roli pro oživení české národnosti v tehdy německém městě. Z jeho bohaté historie je patrné, že se mu to podařilo více než dobře. (viz. kapitola 3. 2 Učitel'ský ústav v Příboře)

Učitel'ský ústav v Přerově

Český soukromý ústav pro vzdělávání učitelek v Přerově byl založen v roce 1907. Jeho pestrá a zajímavá historie trvala až do roku 1929 (viz. kapitola 3.3 Z kroniky Soukromého ústavu ku vzdělání učitelek v Přerově), kdy byl ústav přemístěn do Znojma. Toto opatření bylo politickým aktem a důvodem bylo posílení českého vlivu v pohraničí. Ústav ve Znojmě působil až do r. 1946, kdy úlohu vzdělávání učitelů na středoškolské úrovni v tomto městě, přebírá Střední pedagogická škola. Dnes mohou studenti ve Znojmě studovat na Gymnáziu a Střední odborné škole pedagogické (GSOŠPg) studovat ve čtyřech oborech – obor Sociální činnost, Pedagogické lyceum, čtyřleté a osmileté gymnázium.

Učitel'ský ústav v Kroměříži

Učitel'ský ústav v Kroměříži byl zřízen ve šk. r. 1891/92 a původně sídlil v budově kroměřížského gymnázia. V roce 1919 získal budovu bývalé německé reálky na náměstí vedle barokního kostela sv. Jana Křtitele. Budova byla postavena v letech 1875 - 1877 podle návrhu Gustava Meretty a patří k nejvýznamnějším novorenesančním stavbám na Moravě. Na umělecké výzdobě se podílel kroměřížský sochař Antonín Tomáš Beck. V této budově sídlila nejprve Německá vyšší reálka (1877 – 1919). Učitel'ský ústav zde působil od roku 1919. Po zrušení učitel'ského ústavu v roce 1948 zůstává v budově základní škola (dříve cvičná škola učitel'ského ústavu) a do roku 1960 také střední dívčí škola. Základní škola zde setrvala až do roku 1994. Po památkové obnově budovy v roce 1996 zde sídlí Justiční škola (příloha č. 2), určená pro vzdělávání vyšších soudních úředníků. V roce 2005 byla tato škola připojena k Justiční akademii a je

jedinou institucí pro vzdělávání všech civilních zaměstnanců justice. (http://cs.wikipedia.org/wiki/Justi%C4%8Dn%C3%AD_akademie).

Učitelství ve Valašském Meziříčí

Roku 1903 byl otevřen soukromý ústav pro vzdělávání učitelek. V roce 1920 byl převzat státem a od té doby byl určen pro obě pohlaví. V roce 1935 byl přejmenován na Masarykův koedukační ústav učitelství. Zrušen byl v polovině roku 1948.

(<http://www.oavm.cz/obsah/historie-skoly>).

Učitelství v Opavě

Na Komenského ulici byla na místě původního liechtensteinského zámku v letech 1893 až 1899 postavená rozměrná budova pro německý učitelství ústav. Ten až do té doby provizorně sídlil v dominikánském klášteře. V nové budově byla v letech 1889 až 1904 udržovaná také příprava pro vzdělávání českých učitelů. Tato příprava byla od školního roku 1904/1905 přeměněna v první třídu českého učitelství ústavu, který byl do Opavy přeložený z Ostravy. Vlastní Český učitelství ústav byl v Opavě založen až roku 1920, ale po osvobození naší republiky už nebyl znovu obnovený. V letech 1951 až 1953 bylo v budově pedagogické gymnázium pro vzdělávání učitelek mateřských škol a od roku 1953 v něm zahájila výuku Vyšší škola pedagogická, která byla v roce 1959 převedena do Ostravy jako Pedagogický institut. Od roku 1968 byla škola opět gymnáziem (příloha č. 3), které od roku 1992 nese název Mendlovo gymnázium (<http://www.oko-opava.cz/20stoleti/kalendarium-djin-msta-ve-20-stoleti.html>).

3 Ze života učitelských ústavů na Moravě

Dnes se o historii i významu učitelských ústavů na Moravě můžeme dozvědět pouze z historických materiálů a to v podobě dokumentů, pamětních almanachů (vydávaných při příležitosti významných výročí učitelských ústavů), článků a odkazů v učitelských novinách a časopisech, kronik apod. Pro ilustraci života v učitelských ústavech na Moravě jsem si některé vybrala.

3.1 Kázeňský řád pro c. k. ústav ku vzdělávání učitelů v Brně

Úvod Kázeňského řádu

„Účelu vytčeného učitelům veřejných škol obecných dosíci lze jen, uposlechnou-li chovanci ochotně těch pokynutí, kterých se jim dostane v ústavu jako chovancům. Z toho vyplývá, že každý chovanec povinen jest podřizovati se bez podmínky, náležitě a v pravý čas nařízení ústavu, že má býti vždy ochotně poslušen všech učitelův ústavu jakožto svých přímých představených, k nimž jakožto k dobrodincům svým jest se mu vždy chovati upřímně, s důvěrou a uctivě, i jest se mu všeho varovati, co by se tomu slovem nebo skutkem přičilo.

Mimo tyto povinnosti všeobecné mají chovanci ještě povinnosti zvláštní, jež týkají se pořádku a chování:

- a) v docházce do školy a ze školy,*
- b) za vyučování,*
- c) za výkonů náboženských*
- d) mimo školu.*

Povinnosti a prostředky, jichž ústav užije proti těm, kdož povinnostem svým nedostojí, obsaženy jsou v tomto řádě kázeňském.“

1. Docházka do školy (§ 1 - § 6)

V kázeňském řádu je docházka do školy upravena celkem šesti paragrafy, které jsou velmi podobné současným školním řádům. Chovanci jsou povinni chodit včas a bez skutečné překážky nesmí zanedbat ani jednu hodinu. Pokud student potřebuje volno, musí si ho vyžádat u představeného ročníku (třídního učitele), o delší volno musí žádat ředitele. Pokud se nedostaví do školy pro nepředvídatelnou překážku, je povinen ohlásit

tuto skutečnost třídnímu učiteli. Musí také po návratu do školy přinést vysvědčení (omluvenku) od rodičů nebo na žádost třídního i vysvědčení lékařské.

Neomluvené zanedbání hodin, a to i hodin nepovinných, se zapisuje do vysvědčení jako neomluvené hodiny a tato skutečnost může ovlivnit známku z mravů. Může následovat i vyloučení z ústavu za častější neomluvené zanedbání školy. Nepřijde - li chovanec osm dní za sebou bez řádné omluvy, je vyškrtnut z katalogu a zpět může být přijat pouze s povolením c. k. školní rady. V šestém paragrafu řád nabádá studenty, aby nechodili pozdě ani záhy. Mají chodit čtvrt hodiny před vyučováním, kdy se otvírá škola. Shromažďovat se před školní budovou se přísně zapovídá.

2. Chování ve škole (§ 7 - § 17)

K povinnostem v tomto oddílu řádu patří opatřit si učebnice a pomůcky. Zároveň je zakázáno nosit do školy věci, které nebude student ve vyučování potřebovat. Chovanci zdraví učitele, ředitele nebo ostatní při vstupu do třídy a při odchodu povstáním. Samozřejmě studenti nesmějí při vyučování vyrušovat a ani si vyměňovat místa v lavicích. Vycházet při vyučování ze třídy mohou pouze s dovolením jednotlivci. Řád zapovídá také vycházet o přestávkách před školní budovu. Pokud je budova tomu uzpůsobená, je možné se o přestávkách procházet po chodbách či dvoře za dozoru učitelů.

Další zákaz se týká poškození nebo znečištění zařízení školní budovy. Přestoupení tohoto zákazu znamená zaplatit škodu a v případě úmyslného poškození či znečištění ještě kázeňský trest. Po skončení vyučování se nesmějí studenti zdržovat v budově školy a nesmějí vynášet pomůcky, které jsou majetkem školy. V § 17 jsou chovanci nabádáni k tomu, aby byli vzorem a příkladem svým chováním pro žáky cvičné školy. Studenti III. a IV. ročníku pak mají být nápomocni třídním učitelům cvičné školy, dbát jejich příkazů, dohlížet a doprovázet žáky nebo jim kontrolovat učebnice, sešity, psací potřeby a pomůcky.

3. Výkony náboženské (§ 18 a § 19)

Řád stanoví povinnost zúčastnit se bohoslužeb dle svého vyznání. Neúčast je potřeba omluvit, stejně jak u vyučování, učiteli náboženství. Trest za neomluvenou absenci výkonů náboženských určuje učitelský sbor. V jednotlivých případech může ředitel, po dohodě s učitelem náboženství udělit dispens.

4. Chování mimo školu (§ 20 - § 42)

Samozřejmě se musí studenti mimo školu chovat vždy skromně a slušně. Chovanci jsou povinni připravovat se na vyučování: „doma řádně se naučiti, nacvičiti a zopakovati, co jim uloženo, vypracovati písemné úkoly a připravit se na vyučování školní.“ Dále jsou nabádáni, aby ostatní čas věnovali pracem týkajícími se studia, tedy cvičením hudby, čtením apod. Soukromou četbu by měli konzultovat s učiteli. Návštěva veřejné knihovny je, pro nebezpečí špatné literatury a její rozšiřování, zakázána. Do hostinců a kaváren mohou pouze v doprovodu svých rodičů nebo zástupců. Zakázáno je kouřit a navštěvovat plesy, taneční zábavy, spolkové schůze, veřejné projevy a demonstrace. O tom zda mohou chodit a kam do tanečních, rozhoduje učitelský sbor. Chodit do divadla dovoluje pouze ředitel a jen tehdy pokud budou chovanci pilní a budou se slušně chovat. Některá divadelní představení mohou být zakázána třídním učitelem.

Zapovídá se také v nočních hodinách chodit po ulicích – „vůbec zahálčivě se toulati, scházeti se k zábavám, jimiž se jen čas maří.“ Zakázány jsou také procházky a výlety většího počtu studentů bez učitele. Co se týká schůzí, jsou povoleny pouze ty, které schválí pan ředitel a na kterých je přítomen učitel. Není rovněž dovoleno stát se členem spolku, vybírat peníze na jakýkoli účel a veřejně vystupovat. Výjimku z těchto pravidel může udělit pouze c. k. školní rada. Zákaz platí také pro půjčování nebo obchodování s cennými věcmi mezi studenty ústavu.

V kázeňském řádu je také zmínka o ubytování chovanců s připomínkou, aby byli ubytováni pouze u počestných rodin a povinnost hlášení změn. Učitelský sbor může, z důvodů pedagogických, zdravotních nebo jiných důležitých příčin, požádat studenta o přestěhování.

Vyloučení ze studia mohou být také studenti I. ročníku pokud učitelský sbor, v prvních třech měsících, je uzná neschopnými. Jsou zde i pravidla, která upravují postup školy v případě, kdy student ukončí docházku během studia. Tzv. frekventační vysvědčení takový student obdrží jen tehdy, pokud nemá vůči škole žádné závazky a svůj odchod doloží potvrzením rodičů. K četným povinnostem patří chování a účta k rodičům, k domácím (ubytovatelům) i k ostatním chovancům. Řád pamatuje i na chování chovanců o prázdninách: § 34 „Obcujice vespolek, chovanci buďte smířliví, přívětiví a k sobě laskaví.“ **Důtky a tresty za porušení kázeňského řádu:**

- napomenutí učitele
- důtka třídního
- důtka ředitele

- důtka před konferencí
- zastavení stipendia
- ztráta stipendia
- vyloučení s ústavu
- vyloučení ze všech ústavů

K udělení trestů d) až h) bylo zapotřebí usnesení učitelské konference a pokud se jednalo o ztrátu stipendia nebo vyloučení z ústavu, musel trest schválit zemský školní úřad. Vyloučení ze všech ústavů muselo navíc potvrdit ministerstvo vyučování. O trestu byli zpraveni rodiče nebo poručník. Poslední paragraf 42 upozorňuje na fakt, že trest nemusí ovlivnit známku z mravního chování a je na chovanci samém, aby „*opravdovým polepšením a bezúhonným chováním vliv jeho zmírnil nebo při menším trestu zcela odstranil*“ (Kázeňský řád, 1894).

3.2 Učitelský ústav v Příboře

Založení druhého českého učitelského ústavu na Moravě bylo schváleno moravskou zemskou radou dne 13. ledna 1875. Začátek vyučování v Ústavu ku vzdělávání učitelů v Příboře se datuje školním rokem 1875/76.

Budova ústavu

Město Příbor poskytlo ústavu budovu bývalé piaristické koleje s velkou zahradou. V této budově v přízemí sídlilo nižší německé gymnasium a chlapecká obecná škola. Ústavu byly nabídnuty místnosti v prvním patře, 4 učebny, 2 hudební sály, laboratoř a 3 kabinety. Další místnosti byly přistavěny, tělocvična a byty pro ředitele a školníka. Byla zřízena i cvičná škola se dvěma smíšenými třídami. Problémy se stavbou odložily zahájení školního roku na 4. říjen, den císařových jmenin.

První roky ústavu provází problémy s budovou, respektive přístavbou. Propadají se stropy a pod podlahou se objevuje voda. Ústavu dokonce hrozí zrušení. Městskému úřadu se však podařilo získat finanční podporu i ministerstva kultu a místnosti byly postupně opraveny a celá budova restaurována. Další místnosti získal ústav po zrušení německého gymnázia v roce 1888. Vedle učeben, kreslírny, hudebních síní, laboratoře, knihovny, tělocvičen a kabinetů měl ústav k dispozici i cvičnou zahradu s včelařskými úly.

Ředitelé ústavu a státní dozor

Prvním ředitelem příborského ústavu se stal hlavní učitel ku vzdělávání učitelek v Brně, Karel Šmídek. Působí zde celkem čtyři roky a po té se vrací jako ředitel do Brna (Slovanského ústavu ku vzdělávání učitelek). Dalším ředitelem byl Ludvík Váša, profesor státního ústavu ku vzdělávání učitelů v Brně a po jeho smrti v roce 1885 nastupuje na místo ředitele Josef Lošťák, profesor státního ústavu učitelského v Olomouci. Ten se záhy stává moravským zemským školním inspektorem a na jeho místo nastupuje Antonín Váša, profesor slovanského ústavu ku vzdělávání učitelek v Brně. V dubnu 1890 se ředitelem stává dosavadní profesor státního českého ústavu učitelského v Brně Josef Hladík. Po jeho odchodu do důchodu nastupuje Jan Berák, profesor ústavu ku vzdělávání učitelů v Kroměříži. Berák působí na místě ředitele příborského ústavu celých 18 let. Posledním jmenovaným ředitelem ústavu je Josef Váša, profesor státního reálného gymnasia v Příboře. Tento výčet ředitelů příborského ústavu z let 1875 - 1935 ukazuje provázanost učitelů a profesorů moravských učitelských ústavů.

V kronikách školy se objevují zmínky o vykonaných inspekci státního dozoru. První inspekce proběhla 5. – 11. května 1876 s velmi dobrým výsledkem. Dr. Nowak, který inspekci vykonal, navštěvoval pak ústav pravidelně a předsedal i zkušebním maturitním komisím. Na inspekci se pravidelně střídali i další osobnosti. Pro zajímavost uvádím, že tehdy působili tzv. odborní školní inspektoři např. kreslení, zpěvu a hudby a tělocviku. Všechny inspekce vykonané v ústavu, končily příznivým posudkem odborným obecným.

Žáci ústavu

Na počátku existence učitelského ústavu v Příboře se konaly přijímací zkoušky do tří ročníků školy. Předpokládalo se, že se budou hlásit studenti z přeplněných německých učitelských ústavů a zájemci z řad ostatních středních škol, kteří vykonají rozdílovou zkoušku do vyšších ročníků. Přihlášených bylo celkem 215 a z toho 40 u zkoušky neobstálo. 14. září 1875 tak bylo přijato do prvního ročníku 88 chovanců, do druhého 43 a 44 do třetího ročníku. 90 studentů přišlo z jiných učitelských ústavů, 75 ze středních škol (reálných gymnasií, reálek a gymnasií) a zbytek chovanců z měšťanských, obecných, průmyslových a hospodářských škol.

Všichni přijatí chovanci byli české národnosti a mimo dvou evangelíků, byli katolického vyznání. 138 jich pocházelo z rolnických a řemeslnických rodin, pouze

14 z učitelských, 10 z úřednických, 8 z hostinských a pouze jeden žák z dělnické rodiny. Nejnižší věk chovanců byl 16 let a nejvyšší 31 let. Největší procento žáků tvořila věková hranice mezi 17. a 20. rokem. Učitelský sbor měl celkem 14 členů, profesorů a učitelů, včetně učitelů cvičné školy. Rok za rokem se můžeme v pamětech učitelského ústavu dočíst o počtech žáků, výsledky přijímacích a maturitních zkoušek. Dále se můžeme dozvědět údaje o učitelském sboru i změnách v něm.

V seznamu absolventů učitelského ústavu v Příboře z let 1875 - 1935 lze také zjistit, že první absolventky, tedy ženy se objevují až ve školním roce 1912. Z toho lze soudit, že ústav se stal koedukovaným v roce 1908. Válečná léta 1914 – 1918 poznamenaly život učitelského ústavu, tak jak na ostatních školách odchodem profesorů, učitelů a studentů do vojenské služby. Mnozí z nich byli zabiti a v květnu 1917 vzniká na škole Fond pro zřízení pamětní desky padlým chovancům ústavu. Přesto i v těchto dobách se na škole učilo, konaly se také přijímací a maturitní zkoušky, i když byl v ročníku jeden nebo dva žáci.

Dne 8. prosince 1918 vykonali všichni učitelé a zřizenci ústavu slib věrnosti Československé republice do rukou národního výboru, úřadujícího v Příboře. Ředitel složil slib do rukou okresního hejtmána a místodržitelského rady Františka Vychodila v Novém Jičíně. V těchto dnech se konala i mimořádná slavnost na počest příjezdu presidenta republiky. K pravidelným slavnostem ústavu se tak stává i výročí založení Československé republiky 28. října.

V prvních poválečných letech se vrací i život do učitelského ústavu. Studenti hospitují na obecních školách v okolí a navštěvují i Ústav pro hluchoněmé ve Valašském Meziříčí. Opět se konají i pravidelné výlety na konci školního roku. Škola se vrací i ke konání veřejných tělocvičných a hudebních akademií. Studenti a učitelé se podílí i na pořádání slavností různých spolků města Příbora. V roce 1931 navštěvují i filmová představení.

Hudební výchova

K učitelské tradici patřilo také věnovat se hudbě. V počátcích učitelských ústavů byla i potřeba varhaníků v kostelech. Tuto funkci vykonávali většinou učitelé. Mnoho absolventů učitelských ústavů vytvořilo národní hudební a pěvecké sbory. Mnohdy reprezentovali českou hudbu také jako skladatelé, dirigenti, výkonní hudebníci nebo jako sběratelé národních písní. I v této oblasti nezůstal příborský učitelský ústav pozadu.

Prvním učitelem hudby byl v roce 1875 jmenován městský kapelník, ředitel kůru a hudební skladatel J. Voitš. Učil hře na housle v I. a II. ročníku, hře na varhany ve všech odděleních školy a zároveň vykonával dozor hry na klavír. První varhany byly v ústavu postaveny na počátku listopadu 1875. Hudebniny získal ústav jako dary již na počátku své činnosti. Mimo jiné i od ředitelství německého učitelského ústavu v Olomouci.

První hudební akademie ústavu byla uspořádána již v roce 1876 a stala se jednou z tradičních akcí školy. Hudební akademie se pořádaly při příležitosti různých oslav výročí nebo ve prospěch podporovacího studentského fondu. Například v roce 1878 na podporu vojínů, raněných za bosenskohercegonské války nebo v r. 1879 při příležitosti stříbrné svatby císaře. Studentský orchestr zahajoval i maturitní zkoušky a neobešel se bez něj žádný slavnostní akt. Hudbě se vyučovalo v bývalém prostorném refektáři piaristického kláštera, přebudovaného na hudební síň ústavu. Vyučovalo se i v menších místnostech, kde byly klavíry, harmonia a další hudební nástroje. Samozřejmou součástí hudebního života studentů bylo i pravidelné povinné vystupování v kůrovém sboru při bohoslužbách.

Potřeba varhaníků a zpěváků v náboženských obcích dokonce vedla k pronikavé změně ve vyučování hudbě. V roce 1882 byly ministerským výnosem některé dosud nepovinné předměty prohlášeny za povinné, hlavně klavír a varhany. Hudební vzdělání učitelů bylo podporováno i zapůjčováním hudebních nástrojů a dotacím na pořizování varhan, klavírů, harmonií a dalších hudebních nástrojů. Hra na klavír byla povinná v I. a II. ročníku jako příprava hry na varhany, povinným předmětem III. a IV. ročníku. Výše zmiňovaný ministerský výnos však redukoval hodiny hry na housle a zpěv. Hra na ostatní hudební nástroje byla nepovinná, ale motivovaná účastí ve hře ústavního orchestru. Orchester uváděl ve svých programech i díla A. Dvořáka a B. Smetany. (příloha č. 4).

Bohatý hudební život ústavu byl poznamenán 1. světovou válkou a poválečné době novou úpravou vyučování, kdy se hra na klavír a varhany stává předměty nepovinnými. Přesto i nadále se žádná z pořádaných akcí veřejných i ústavních neobejde bez ústavních pěveckých sborů. Do roku 1935 uspořádal učitelský ústav celkem 50 hudebních akademií a na stovky menších vystoupení pěveckých a hudebních sborů ústavu.

Tělesná výchova

Jednou z podmínek zřízení učitelského ústavu v Příboře bylo postavení tzv. zimní tělocvičny. V návrzích jednání o zřízení ústavu je také zmínka o letní tělocvičně, tedy hřišti pro chovance. Hřiště bylo vybudováno později z části zahrady. Počátky vyučování tělesné výchovy v ústavu jsou provázány problémy s novou přístavbou budovy. Ústav také neměl v této době učitele tělocviku a vyučování se tak omezovalo pouze jako doplnění ostatních hodin. Prvním učitelem s aprobačí k vyučování tělocviku na školách středních se stal Jan Svoboda. Pro malý počet vyučovacích hodin vyučoval také tělocvik na nižším německém gymnasiu.

Nově postavená tělocvična musela být dokonce v roce 1880 uzavřena. Ve IV. ročníku se učilo pouze metodice TV a ostatní studenti ústavu a žáci cvičné školy cvičili ve třídách. Po opravě stropu i podlahy bylo ve šk. r. 1883/84 obnoveno cvičení v tělocvičně. Jedním z předních a významných učitelů TV v ústavu byl Václav Sehnal, který zde působil v letech 1910 – 1920. Po vzoru vyučování tělocviku v Německu a severských zemích, kam podnikal studijní cesty, pozvedl úroveň vyučování TV v ústavu. Propagoval sport a zavedl ranní cvičení chovanců i žáků od 7. do 8. hodiny ráno, vodní sporty, konal přednášky o skautingu. Podnikal se studenty noční pochody a vojenská cvičení. Ústav také pořádal prázdninové týdenní tělocvičné kursy pro učitele a učitelky národních škol.

Od r. 1913 se pravidelně pořádaly i tělocvičná vystoupení (příloha č. 5). Hrála se odbíjená a tenis, lyžovalo se, bruslilo, plavalo. Pěstovala se také cyklistika, lehká atletika, kopaná a turistika. Studenti a studentky cvičili i v příborských tělovýchovných jednotách (Sokol, Orel, Dělnická tělovýchovná jednota). Pořádaly se sportovní závody a studentské hry.

Ruční práce

R. 1877 příborský učitelský ústav jako první na Moravě zavedl vyučování ručním pracím. Byla zřízena dílna, kde se vyučovalo knihařství, stolařství a soustružnictví. Vyučovalo se dvakrát týdně po jedné hodině ve dvou skupinách. Knihařství pouze do roku 1895, kdy zemřel učitel tohoto předmětu. Výnosem zemské školní rady ze 4. listopadu 1898 je schválena pro dílnu nová učební osnova a nově je zavedeno vyučování lepenkářství a dlabání ve dřevě. Je také dovoleno vybírat od žáků jednu korunu ročně, aby předměty jimi zhotovené mohly zůstat jejich majetkem. Od roku 1910 se ručním pracím vyučovalo 4 hodiny týdně a ústav začal pořádat kurzy

rukodělných prací pro učitele obecných a měšťanských škol, a to z Čech, Moravy i Slezska (příloha č. 5).

Po 1. světové válce se předmět rukodělné práce stal povinným na národních školách. Z tohoto důvodu byly posíleny i hodiny na 8 hodin týdně v učitelských ústavech. V příborském ústavu byly rozšířeny dílny a opět pořádány kurzy pro učitele národních škol.

Péče o metodické vzdělání chovanců pro výchovu dětí úchylných (dnes speciální pedagogika)

Od šk. r. 1908/09 se učitelský ústav v Příboře věnoval problematice výchovy a vzdělávání postižených dětí. Nejdříve bylo zapotřebí získat učitele pro tento předmět. Stal se jím cvičný učitel ústavu Rudolf Horáček, který se ochotně nabídl, že se bude věnovat teoretickému i praktickému studiu na speciálních školách pro výchovu dětí úchylných a soukromému studiu. Moravská zemská školní rada poskytla učiteli volno i finanční podporu k návštěvě šestitýdenního kurzu.

První školní vyučování novému předmětu začalo ve II. pololetí šk. r. 1910/11. Bylo určeno IV. ročníkům, 1 hodina týdně po tři měsíce. V počátcích se jednalo pouze o metodiky výchovy a vzdělávání slepých. V dalším roce se předmět rozšířil o výchovu a vzdělávání slabomyslných (dnes psychopedie) a o výchovu a vzdělávání dětí nevyřečných a koktavých (dnes logopedie). O prázdninách v roce 1915 byl ústavem pořádán kurz výše zmiňovaných metodik, a to teoreticky i prakticky. Vedle učitele Horáčka přednášel i odborný učitel z ústavu pro hluchoněmé v Ivančicích dr. F. Libiger z Příbora. Tohoto kurzu se zúčastnili učitelé, chovanci III. a IV. ročníku a koktavé a nevyřečné děti. Nadšená práce učitele Horáčka byla přerušena válkou a do ústavu se vrací až v roce 1920. V tomto roce se vrací i vyučování metodikám výchovy a vzdělání dětí úchylných. Po šesti letech však profesor Horáček odchází na trvalý odpočinek a ústav je nucen změnit pravidelné vyučování předmětu na několikahodinové kurzy (příloha č. 7) a doplněním studia v hodinách pedagogiky a obecné metodiky.

Cvičná škola

Je nezbytnou součástí každého učitelského ústavu. Je první školou, kde se budoucí učitelé poprvé setkávají se žáky. Konají první dozory, první pedopsychologické, sociologické a zdravotní pozorování, první náslechy při vyučování, první porady

a hospitační záznamy. Samozřejmě také první pokusy o učení a učí se vést úřední spisy a organizaci školního vyučování.

Stejně tomu tak bylo i na cvičné škole příborského učitelského ústavu. Původní tří třídní cvičná škola byla v roce 1877 rozšířena o IV. ročník chlapecké třídy. Tento ročník byl určen žákům 5. až 8. třídy a tak v něm často chyběli žáci. Jednak ji nemohly navštěvovat dívky a jednak chlapci odcházeli do měšťanské školy nebo gymnasia. Proto došlo v roce 1905 k reorganizaci cvičné školy. Vznikla tak škola čtyřtřídní s pěti školními roky. Cvičná škola pořádala až do roku 1918 besídky s rodiči (příloha č. 7).

Po převratu byly nahrazeny schůzemi rodičovských sdružení. Na těchto schůzích se pořádaly pedagogické, informační a zdravotní přednášky. Byly doplněny hudebním, literárním nebo dramatickým vystoupením žáků (Váša, 1936).

3.3 Z kroniky Soukromého ústavu ku vzdělávání učitelek v Přerově

Hlavní zásluhu o zřízení Soukromého ústavu ku vzdělávání učitelek s českou řečí vyučovací v Přerově měl spolek Pokrokové dívčí pedagogium v Olomouci, který roku 1907 získal od ministerstva školství příslušné povolení. Pro město Přerov to byla radostná zpráva, kterou první telegraficky sdělil tehdejší říšský poslanec T. G. Masaryk. Vznikl tak čtvrtý soukromý ústav na Moravě, který vzdělával učitelky pro obecné školy. Správou nového ústavu byl pověřen školní rada František Polák.

Budovy školy

Zdalo se, že nic nebrání zahájení pravidelného vyučování. Rada města Přerova, která se zavázala smlouvou, že poskytne ústavu místnosti, světlo, teplo a potřebné zařízení učeben, ale od svého původního slibu odstoupila. Přerovské školy byly přeplněné, proto městská rada doporučila, aby si spolek vyhledal vhodné místnosti sám. Jeho členové téměř měsíc usilovně hledali a až 29. srpna našli místnost v Havlíčkově ulici č. 6. Místnost bylo třeba upravit ke školním účelům. Počátky přerovského učitelského ústavu byly těžké a ústav dlouho hledal svou tvář. S vyučováním vypomáhali i profesori gymnázia (příloha č. 9).

Školní rok byl tak zahájen až 21. září 1907 slavnostní mší svatou „Veni Sancte“ za účasti 47 žákyň, profesorů a čestných hostů. Po mši byl studentkám přečten kázeňský

řád. Zařízení ústavu bylo zpočátku velmi skromné, vyučování probíhalo v jedné z upravených místností v Havlíčkově ulici č. 6. Další místnost sloužila za sborovnu a menší místnost za ředitelnu. V prvním poschodí patřila ústavu ještě jedna malá místnost na učební pomůcky. V hodinách tělesné výchovy se využívala tělocvična měšťanské školy. Na bohoslužby o nedělích a svátcích chodily studentky do širavského kostela, později společně s gymnáziem do farního kostela.

Ve školním roce 1909 – 1910 bylo povoleno užívání obecné dívčí školy jako školy cvičné. Ústav měl poprvé dva ročníky, a proto byla sborovna upravena na novou učebnu. Tento stav byl pouze provizorní, protože se stavěla nová budova, kam se měl ústav v říjnu 1909 přestěhovat. Nutné dodatečné stavební práce způsobily, že teprve 24. března 1910 nová budova vyhovovala předpisům stavebního řádu a školního zdravotnictví a bylo vydáno povolení tuto stavbu využívat. O velikonočních prázdninách byl ústav přestěhován a 30. března proběhlo první vyučování v nové budově, v níž město bezplatně poskytovalo místnosti, světlo a teplo. Tato nově postavená školní budova v ulici Boženy Němcové byla od roku 1910 sídlem nejen učitelského ústavu, ale také pětileté veřejné školy dívčí a pomocné školy. Učitelskému ústavu patřilo druhé poschodí, kde měl pěkné a slunné třídy. Tři byly samostatné, pak tu byla fyzikální posluchárna, kreslárna a hudební síň. Posluchárna měla stupňovitě umístěné lavice, v popředí dlouhý stůl i s vodovodem pro pokusy a černé široké rolety pro větší zřetelnost pokusů s elektřinou. Kreslárna měla židle a široké stoly. Na stěnách v jednoduchých rámečcích visely práce studentek.

Pro **ubytování žákyň** zřídila správa ústavu v roce 1909 penzionát v domě dr. Quida Houby na Žerotínově náměstí č. 12, který byl pro tyto účely upraven. Byla to krásná budova se secesním nábytkem a velkou zahradou. Nacházela se zde také společná knihovna a čítárna. Zdá se, že o ubytování nebyl velký zájem, protože byl penzionát po dvou letech zrušen. Ústav měl několik let soukromý charakter. Školné činilo 240 - 250 korun za rok, ubytování a stravování v penzionátu 600 korun ročně. Za léky a ošetřování lékařem platily studentky 25 korun ročně. Na chod školy přispívaly různé organizace, ale také jednotlivci. Původně vydržoval učitelský ústav spolek Pokrokové dívčí pedagogium v Přerově. V roce 1916 měl dva čestné členy, 57 zakládajících a 698 přispívajících členů z celé Moravy. K podporování chudých žáků byl založen 24. února 1917 podporovací spolek, který měl 13 zakládajících členů a 88 přispívajících členů. Kromě podpor obdržely potřebné studentky stipendium. Učitelský ústav přijímal žákyň IV. třídy střední a měšťanské školy a vzdělával je ve

čtyřech ročnících. Poskytoval všeobecné vzdělání vyššího stupně odpovídající 5. - 8. třídě střední školy a navíc se vyučovalo vychovatelství, vyučovatelské a pedagogická praxe na obecných školách.

Učební osnovy

Učební osnovy pro učitelské ústavy byly vyhlášeny organizačním statutem ze dne 31. července 1886, podle něhož byl upraven organizační statut pro přerovský ústav, schválený výnosem c. k. zemské školní rady ze dne 17. listopadu 1907. Podle tohoto statutu byl otevřen první ročník vždy každým druhým rokem. V letech kdy neotvíral první ročník Přerov, otevíral jej učitelský ústav ve Valašském Meziříčí. Ve statutu byly dále uvedeny vyučovací předměty s příslušným počtem vyučovacích hodin, úkoly k písemným pracím z jazyka českého a německého a zavedené učebnice.

Povinné předměty učitelského ústavu:

Náboženství

Pedagogika a praktická cvičení

Vyučovací jazyk

Zeměpis

Dějepis

Aritmetika a nauka o tvarech měřičských

Přírodopis

Přírodopis

Krasopis

Kreslení od ruky

Všeobecná nauka hudbě a zpěvu

Ženské ruční práce

Tělocvik

Nepovinné předměty:

Německý jazyk

Hra na housle

Přijímací řízení

Dle organizačního statutu se do prvního ročníku přijímaly uchazečky, které dosáhly 15 let. Ústní přijímací zkouška byla z náboženství, zeměpisu, dějepisu, přírodopisu, přírodopytu a z nauky o tvarech měřičských. Ústní i písemná zkouška pak z jazyka vyučujícího (v tomto případě jazyka českého) a počtů. Mimo to se zjišťovaly hudební vědomosti uchazeček. Opakování přijímací zkoušky ve stejném nebo i jiném ústavu nebylo dovoleno. Každá uchazečka zaplatila při zápise 20 korun na učební pomůcky. Nebyla-li žadatelka přijata, vrátily se jí výkazy i peníze. K zápisu do prvního ročníku musela uchazečka přinést křestní list, potvrzení od lékaře a poslední školní vysvědčení. Nepřicházela-li žákyně bezprostředně z jiné školy, předložila také vysvědčení zachovalosti, výkresy, ukázky z krasopisu a ručních prací.

První přijímací zkoušky do prvního ročníku se konaly 16. a 17. září 1907 v místnostech měšťanské školy. Ze 75 přihlášených se dostavilo pouze 55. Obavy a nejistota zřízení nového učitelského ústavu trvala prakticky až do zahájení vyučování. Z 55 zkoušených uchazeček bylo přijato 47.

Zkoušky dospělosti

Když mělo dojít k prvním maturitám, neměl přerovský ústav ještě právo veřejnosti, a tak se studentky z větší části přihlásily k vykonání zkoušky dospělosti v Kroměříži a v Hradci Králové. Ministerstvo kultu a vyučování povolilo výnosem ze dne 31. května 1911, aby 27 studentek přihlášených do Kroměříže mohlo vykonat zkoušky v obvyklém červnovém termínu. Žákyním, které dosáhly 19ti let až během prázdnin, bylo povoleno vykonat zkoušku v opravném termínu po prázdninách. Tímto výnosem bylo také povoleno, aby 27 žákyň mohlo vykonat písemné zkoušky dospělosti v budově soukromého pedagogia v Přerově ve dnech 13. – 20. června za dozoru učitelského sboru a zodpovědnosti ředitele této školy. Ústní zkoušky však musely studentky vykonat na pedagogiu v Kroměříži.

Zkoušky začaly 13. července v osm hodin ráno. Praktické výstupy studentek se konaly na kroměřížských veřejných školách. Z 32 chovek zkoušených v Kroměříži prošlo osm prostě, tři byly uznány dospělými po opravných zkouškách, čtyři odstoupily od dalšího konání zkoušky a ostatních 17 bylo uznáno nedospělými. V Hradci Králové prošly dvě chovanky prostě, jedna neuspěla při opravné zkoušce a ostatní čtyři odstoupily po písemné části zkoušky. Z 39 studentek, které se k maturitním zkouškám

přihlásily, jen deset udělalo zkoušky v řádném termínu a tři v opravném. Těžko dnes soudit co bylo příčinou tohoto katastrofálního výsledku maturitních zkoušek, jisté je, že v následujícím roce mnoho studentek třetího ročníku přechází do jiných učitelských ústavů s právem veřejnosti.

Když v dubnu 1913 přerovský ústav získal právo veřejnosti, maturovalo zde pouze 17 žákyň. Písemné zkoušky z češtiny, matematiky a pedagogiky se konaly na konci května. První ústní zkoušky na tomto ústavě pak proběhly 14., 15. a 16. července za předsednictví pana c. k. školního inspektora Eduarda Ouředníka. Dne 25. září 1913 se konaly opravné ústní zkoušky. Od roku 1913 se na přerovském učitelském ústavu konaly maturitní zkoušky pravidelně až do roku 1929, kdy byl ústav přemístěn do Znojma.

Z událostí a akcí přerovského učitelského ústavu

Každý školní rok začínal a končil slavnostní bohoslužbou, které se zúčastnili všichni studenti i učitelé. V době Rakouska - Uherska se také pravidelně konaly bohoslužby za členy císařské rodiny a oslavy významných historických událostí. Obzvlášť důstojně byl oslaven 2. prosinec 1908, kdy se slavilo v celé rakousko - uherské monarchii jubileum šedesátiletého výročí panování císaře Františka Josefa I. Také během každého školního roku se konalo několik kulturních akcí, na některých se přímo podíleli chovanci ústavu. Pořádaly se akademie v Městském domě v Přerově, kde studenti předváděli pěvecká, hudební a recitační vystoupení.

Dne 1. - 7. května 1916 byl uspořádán týden Červeného kříže, kdy byly pořádány koncerty, divadelní představení, kinematografická představení a získávali se členové pro Červený kříž. Z chovank se osm stalo členy a také profesori nezůstali pozadu. Dne 19. prosince 1918 byl oslaven společnou slavností přerovských středních škol příjezd prezidenta T. G. Masaryka do vlasti a 21. prosince 1918 skládali ředitelé zdejších škol slib Československé republice.

Ve školním roce 1919/20 byla v rámci žákovské samosprávy založena společná čítárna, pro kterou poskytlo ředitelství školy nutné místnosti. Tuto čítárnu spravovali studenti i ostatních přerovských škol. Od dubna 1919 se každou sobotu konaly Pohádkové hodinky, při nichž studentky ústavu vyprávěly dětem cvičné školy a později i dalších obecných škol, vybrané pohádky. Ve dnech 13. – 15. listopadu se v Přerově konaly oslavy na památku 250ti letého výročí úmrtí J. A. Komenského. Dne 15.

listopadu se pořádala společná školní slavnost všech přerovských středních škol v Městském domě. Po slavnosti studenti vzdali hold učiteli národů před pomníkem J. A. Komenského. Studentky také každoročně podnikaly se svými učiteli celodenní výlet. Byly pořádány zeměpisné a přírodopisné vycházky do blízkého okolí. V zimě se věnovaly bruslení, sáňkování, lyžování a v letním období hrály na upraveném dvoře ústavu házenou, odbíjenou a jiné hry.

Praktická výuka na učitelském ústavě

Studentkám byly ředitelstvím a učitelským sborem doporučovány různé přednášky, výstavy a kurzy. Dne 6. prosince 1914 byl zahájen kurz metodiky pro vyučování a vychovatelství slepých. Kurzu se povinně zúčastnily studentky IV. ročníku a byl ukončen 17. ledna 1914. Dne 21. února byl zahájen kurz metodiky pro vyučování a vychovatelství hluchoněmých dětí. Který byl ukončen 21. března 1914. Studentky III. ročníku hospitovaly na cvičné škole, v prvním semestru jednu hodinu týdně a ve druhém semestru dvě hodiny týdně. V prvním pololetí hospitovaly všechny chovanky najednou ve třídách cvičné školy, a to v každé třídě tři týdny a ve druhém hospitovaly jednu hodinu a druhou hodinu absolvovaly praktické výstupy v 1. třídě cvičné školy. Dále se z kronik ústavu můžeme dozvědět i o návštěvách chovanek v Zemském ústavu ku vzdělávání dětí hluchoněmých v Lipníku a Zemského ústavu slepců v Brně. Aby se studentky seznámily se způsobem vyučování s odděleními, navštěvovaly venkovské školy v okolí Přerova.

Období první světové války (1914 – 1918)

První světová válka přerušila slibný vývoj pedagogia. O prázdninách ředitel ústavu vyzval žákyně, aby se zúčastnily obecně prospěšných činností. Ve všech místních novinách byla dne 18. srpna 1914 otištěna výzva:

„Chovanky dívčího pedagogia přerovského vybízejí se ředitelstvím, aby dle svých sil činně spolupůsobily při dobrovolném konání služeb v zájmu všeobecnosti, zejména při výpomoci na poli charitativním, při hospodářských a domácích pracích v rodinách osob k vojenské službě povolanych a v nemocnicích, při dozírání a zaměstnání postrádajících dozoru, v podnikách dobročinných, při šití pro nemocnice, při podpoře snah Červeného kříže a jin. akcí pomocných, při nichž součinnost chovanek může přijíti v úvahu.

Přihlášky písemné i ústní přijímá ředitelství. Chovanky, které snad již v naznačeném směru činny byly neb jsou, podejtež o tom ředitelství písemnou zprávou. “

Budova školy byla na počátku války zabrána armádou a upravena na vojenskou nemocnici. Městská rada poskytla ústavu místnosti v budově gymnázia. Sotva se ústav do těchto nových místností přestěhoval, byla celá gymnazijní budova 14. září 1914 zabrána vojskem a ústav se musel opět stěhovat. Dne 17. září městská rada poskytla ústavu tři místnosti v bývalé obecné škole dívčí na Dolním náměstí. Dne 21. září začalo pravidelné vyučování všech předmětů mimo tělocvik, pro který nebylo v žádné budově volné tělocvičny. Byl tedy veden teoreticky až do doby, kdy byla upravena tělocvična v obecné škole chlapecké, kterou ústav používal společně s gymnáziem a měšťanskou školou.

Poválečné období

Po vzniku Československé republiky v roce 1918 se upravily osnovy učitelských ústavů. Osnovy, které platily ve 20. letech zredukovaly vyučování náboženství na jednu hodinu týdně v prvním ročníku. Byla odstraněna hra na varhany a hra na klavír a pro všechny byla zavedena povinná hra na housle. Některým předmětům byly přidány vyučovací hodiny, zejména přírodním vědám a kreslení. Nově bylo zavedeno rukodělné vyučování a druhý zemský jazyk, tj. pro Čechy němčina jako jazyk povinný. Dne 30. ledna 1919 se přerovský učitelský ústav opět nastěhoval do místností v budově dívčí obecné školy.

Původní název ústavu se několikrát změnil. Dlouho se udržoval název Soukromé dívčí pedagogium, v roce 1919 byl název změněn na Ženský ústav učitelský. Ústav, který byl dosud soukromý, měl značné finanční potíže, proto 15. února 1919 podalo kuratorium ústavu na ministerstvo školství a národní osvěty odůvodněnou žádost, aby byl ústav převzat do státní správy. Od 1. ledna 1920 došlo k jeho zestátnění. Výnosem ministerstva školství a národní osvěty ze dne 26. června 1922 byl ústav prohlášen koedukačním ústavem a od tohoto roku zde studovali ženy i muži.

Politickým zásahem v roce 1926 se ústav přemístil do Znojma. Dne 22. června 1926 dostalo ředitelství ústavu prostřednictvím politické správy telegrafickou zprávou, že ústav se postupně ruší a překládá do Znojma, čímž mělo dojít k posílení českého živlu v jihomoravském pohraničí. Ačkoli městská rada ostře protestovala, nepřineslo to žádný výsledek a ředitel ústavu byl s okamžitou platností přeložen do Znojma, aby zajistil

zápis a přijímací zkoušky do prvního ročníku. Od roku 1926 tedy v Přerově již nebyly otevírány první ročníky. Ve školním roce 1928/29 zůstal již pouze čtvrtý ročník, který se přičlenil ke zdejšímu reálnému gymnáziu (příloha č. 9). V roce 1929 odmaturovala poslední třída přerovského učitelského ústavu. Během prázdnin byl celý ústav přestěhován do Znojma, kde bylo v září zahájeno pravidelné vyučování.

3.4 Pěvecké sdružení moravských učitelů

Mužský pěvecký sbor vznikl z popudu učitele Ferdinanda Vacha (1860 – 1939), působícího na učitelském ústavu v Kroměříži, v roce 1903. Přímým popudem k sestavení sboru byla Česká výstava v Chrudimi, kde sbor reprezentoval Moravu. Těleso složené ze studentů a absolventů ústavu vystoupilo již po měsíci zkoušek poprvé 30. června 1903 v Kroměříži pod názvem Učitelský dorost kroměřížského pedagogia. K přejmenování sboru na Pěvecké sdružení moravských učitelů došlo už v následujícím roce. Zakladatel sboru kladl důraz na zpěv z paměti, přesnou intonaci a hlasovou kulturu podmíněnou individuálním hlasovým výcvikem.

Od počátku jsou koncertní vystoupení sdružení velmi úspěšná a tak již v roce 1905 vystupuje sbor ve Vídni. Členy sboru se postupně stávají i mimokroměřížští učitelé, a proto se sdružení začíná scházet v Přerově.

Od roku 1904 se sborem úzce spolupracuje Leoš Janáček (1854 – 1928). Účastní se přímo zkoušek a vytváří také repertoár pro toto těleso. Tím zpětně zvyšuje i jeho úroveň provedením skladeb, na tehdejší dobu extrémních. Janáček se v roce 1911 stává i čestným členem Pěveckého sdružení moravských učitelů. Janáčkovská tradice se stala i aktuální součástí dramaturgie tělesa.

Od ledna 1915 do února 1917 je činnost sboru přerušena první světovou válkou. První poválečné vystoupení se uskutečnilo v květnu 1918 v Praze, k oslavě 50. výročí založení Národního divadla. V prosinci 1918 také uvítal sbor prezidenta T. G. Masaryka chorálem „Ktož sú boží bojovníci“. V meziválečných letech dochází k rozkvětu sboru, který sklízí úspěchy i na zahraničních podiích. V roce 1935 došlo ke změně dirigenta, po Vachově rezignaci, ze zdravotních důvodů, se taktovky ujímá Jan Šoupal. Za jeho vedení uspělo sdružení i v náročných sborových soutěžích v Llangolenu, Arezzu, Eisenachu a v Paříži. Za dobu šestileté okupace, během druhé světové války těleso absolvovalo 400 koncertů s repertoárem, který se mnohdy neslučoval s cenzurou. První poválečný koncert u nás a zároveň tisící koncert Pěveckého sdružení moravských

učitelů se uskutečnil v Kroměříži 29. srpna 1945. V roce 1964 přebírá pomyslné žezlo vedoucího sdružení Antonín Tučapský. Do historie sboru zasáhla i normalizace, Tučapský emigruje do Anglie a koncerty v zahraničí jsou znemožněny. Situace se mění až za působení sbormistra Lubomíra Mátle (od r. 1978). Těleso navazuje na tradici L. Janáčka, B. Martinů a sklízí úspěchy v zahraničí.

Za dobu své existence sbor uspořádal více než 3200 koncertů v téměř pětistovce měst 28 zemí světa. K 56ti čestným členům sdružení patří, vedle skladatelů Janáčka, Foerestra, Suka, Ostrčila a Nováka, také naši prezidenti Masaryk, Beneš, Havel a významní malíři Mucha (v r. 1911 věnoval sboru plakát) a Kolář. Pěvecké sdružení moravských učitelů oslavilo již „stovku“ a nadále koncertuje s předními světovými sólisty a dirigenty, nahrává CD (www.ceskyhudebnislovník.cz).

4 Praktická část

Učitelské ústavy v průběhu své existence vychovávaly a vzdělávaly učitele národních škol. Poskytovaly vzdělávání všeobecné i odborné (pedagogické), přímo propojené s praxí na cvičných školách, které byly součástí ústavů. Vychovávaly budoucí učitele národních škol i formou své bohaté kulturní a společenské aktivity. Absolventi pak v tomto duchu působili ve venkovských i městských školách. Přispěli nejen k vzdělanosti všech vrstev obyvatelstva, ale také k zachování národních tradic a bohatého kulturního i společenského života moravských měst a vesnic. Není nezajímavé, že učitelské ústavy tak „žily“ ve svých absolventech ještě dalších mnoho let po svém zrušení.

Ve svém výzkumu jsem se zaměřila na charakteristiku dnešního učitele základní školy na moravské škole. Jaké má vzdělání, zájmy a koníčky, jak je uplatňuje v praxi učitele a jaký je jeho podíl na společenském životě obce.

Hledala jsem tedy odpovědi na otázky: „Jaký je dnešní moravský učitel základní školy?“ a „Plní současná základní škola společenskou úlohu?“. Zvolila jsem metodu statistické procedury s dominantní technikou dotazníku (příloha č. 9).

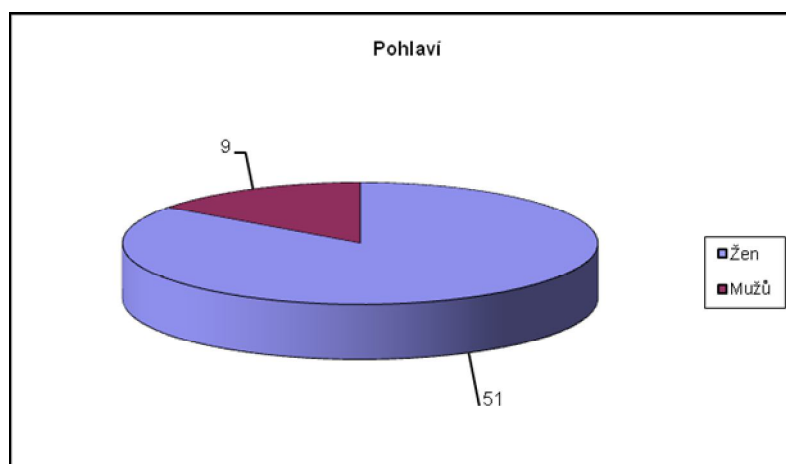
Výsledky šetření

Počet respondentů: 60

Charakteristika respondentů: učitelé moravských základních škol

Otázka č. 1: Osobní údaje

a) pohlaví

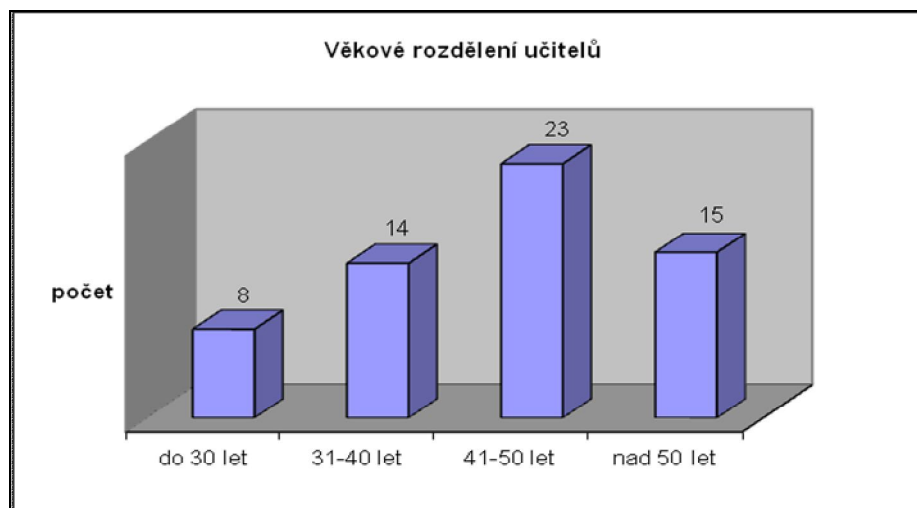
Graf č. 1: Pohlaví u respondentů (zdroj: autorka práce)

Zastoupení žen - 51, tj. 85 % respondentů.

Zastoupení mužů - 9, tj. 15 % respondentů.

Tyto údaje potvrzují jasnou převahu žen v našem školství. Na základních školách v 85 %.

b) věkové zastoupení

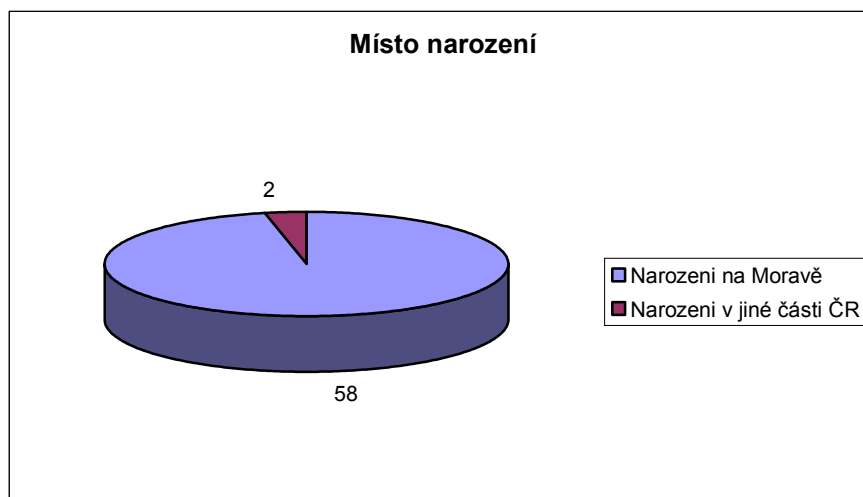
Graf č. 2: Věkové rozdělení učitelů (zdroj: autorka práce)

Zastoupení věkových kategorií :

- do třiceti let 8 učitelů, tj. 13,3 %
- do čtyřiceti let 14 učitelů, tj. 23,3 %
- do padesáti let 23 učitelů, tj. 38,3 %
- nad padesát let 15 učitelů, tj. 25 %

Nejpočetnější skupinu tvoří učitelé ve věku od **41 do 50ti let téměř 40 %**. Naproti tomu nejmenší počet učitelů je ve věku do **30ti let – kolem 10 %**. Zbylá polovina je rozdělena rovnoměrně mezi skupinu **nad třicet let a nad padesát let – po 25 %**.

c) místo narození

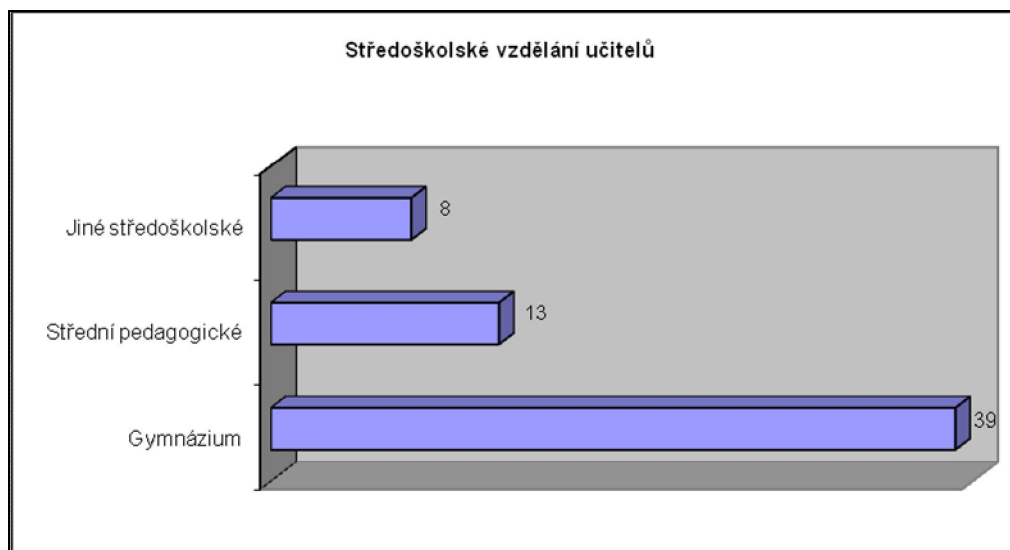
Graf č. 3: místo narození (zdroj: autorka práce)

Narození na Moravě – 58, tj. 97 % učitelů.

Narození jinde - 2, tj. 3% učitelů.

Učitelé, kteří dnes bydlí a učí na moravských základních školách se i v 97 % na Moravě narodili.

Otázka č. 2: Středoškolské vzdělání

Graf č. 4: Středoškolské vzdělání učitelů (zdroj: autorka práce)

Gymnázium - 39, tj. 65 % učitelů.

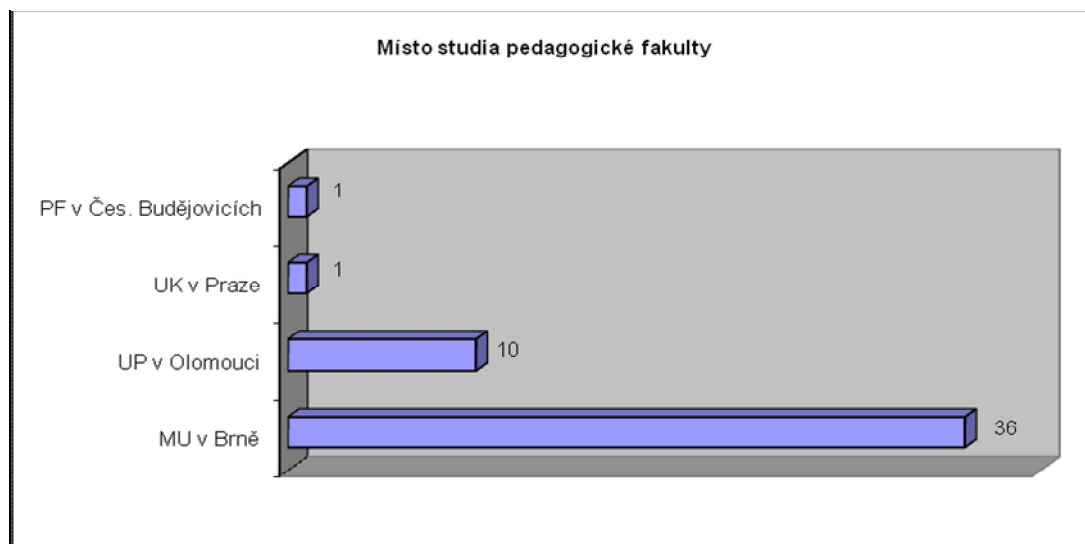
Střední pedagogické - 13, tj. 21,7 % učitelů.

Jiné středoškolské vzdělání - 8, tj. 13,3 % učitelů.

Více než polovina učitelů - 65 % si zvolila studium na gymnáziu. Skoro 22% volila již pedagogické vzdělání a pouze 13 % absolvovalo jiné středoškolské vzdělání.

Otázka č. 3: Vysokoškolské vzdělání

a) pedagogická fakulta

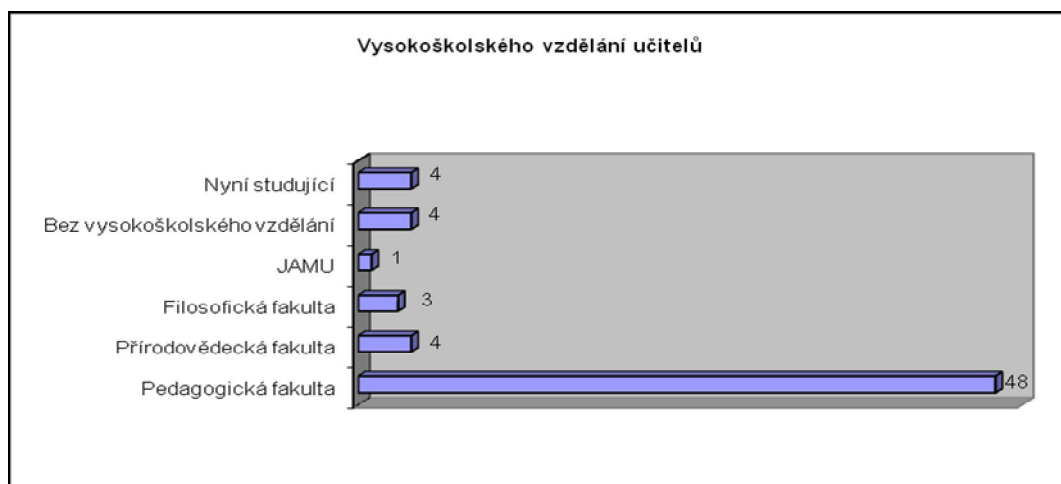

Graf č. 5: Místo studia pedagogické fakulty (zdroj: autorka práce)

Pedagogické fakulty vysokých škol - celkem 48, tj. 80 % učitelů

- MU v Brně (36)
- UP v Olomouci (10)
- PF v Českých Budějovicích (1)
- UK v Praze (1)

b) pedagogické vzdělání na jiných fakultách

Graf č. 6: Vysokoškolské vzdělání učitelů (zdroj: autorka práce)

Přírodovědecké fakulty - celkem 4 respondenti, tj. 6,6 %

- MU Brno (3)
- UK Praha (1)

Filozofické fakulty - celkem 3 respondenti, tj. 5 %

- MU Brno (2)
- UK Praha (1)
- JAMU (Brno) - 1 respondent, tj. 1,6 %

c) bez vysokoškolského studia

- 4 respondenti, tj. 6,6 %

Celkem 52, tj. 85 % učitelů vystudovalo VŠ na Moravě. Přímo na pedagogických fakultách studovalo 80 % učitelů. Pouze 7 % učitelů je bez vysokoškolského vzdělání.

Otázka č. 4: V současné době studují

V současné době studují 4 učitelé VŠ v kombinovaném studiu:

- 1 anglický jazyk
- 2 speciální pedagogiku
- 1 metodiku patologických jevů

Tato skutečnost odpovídá předcházejícímu bodu. Učitelé, kteří ještě nemají vysokoškolské vzdělání, v současné době studují.

Otázka č. 5: V rámci dalšího vzdělávání učitelů jsem absolvoval/a
(postgraduální studium, školení, kurzy, apod.)

Tabulka č. 1: Další vzdělávání pedagogických pracovníků (zdroj: autorka práce)

Další vzdělávání pedagogických pracovníků zaměřené na :	počet učitelů	v %
počítačovou gramotnost	37	66,6
nové metody učení	34	56,6
speciální pedagogika	25	41,6
školení koordinátorů RVP - ŠVP	6	10
manažerské kurzy pro řídicí pracovníky	4	6,6
jazykové kurzy	3	5
trenérské kurzy	1	1,6
žádné	6	10

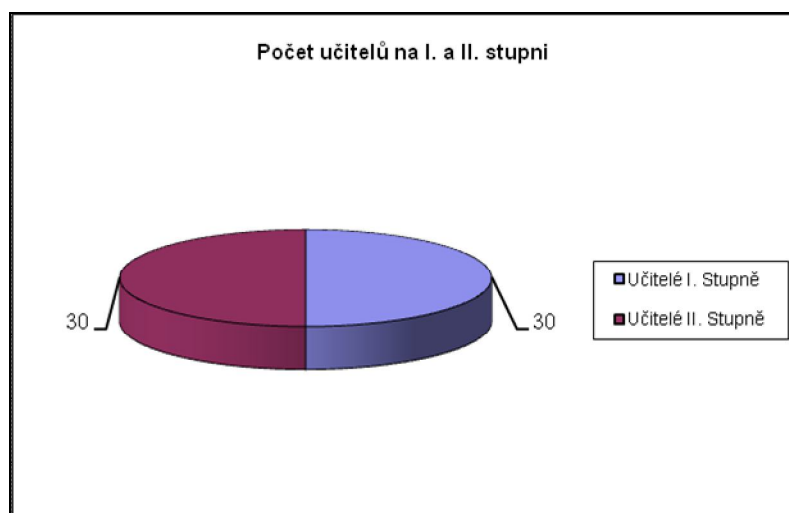
Celkem 54 učitelů, tj. 90 % si rozšiřovalo vzdělání v programech dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků. Pouze 6, tj. 10 % se ho zatím nezúčastnilo. Pokud tuto skutečnost porovnáme s věkovými skupinami (skupina 8 učitelů do třiceti let), můžeme konstatovat, že každý učitel si doplňuje své vzdělání v průběhu praxe. V dalším studiu převažuje studium počítačových dovedností a programů, nové metody učení a speciální pedagogika.

Otázka č. 6: V současné době učím na škole

Graf č. 7: Zastoupení městských a venkovských škol (zdroj: autorka práce)

- zastoupení učitelů venkovských škol - 30 respondentů, 50 %
- zastoupení učitelů městských škol - 30 respondentů, 50 %

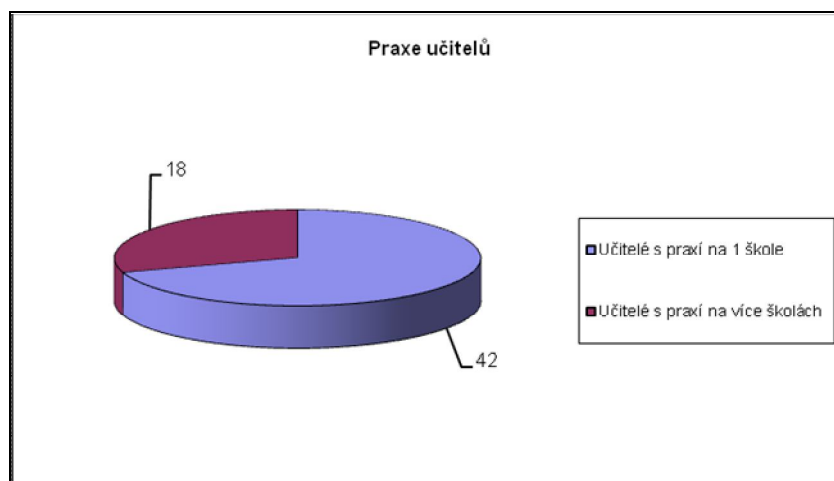

Graf č. 8: Počet učitelů prvního a druhého stupně (zdroj: autorka práce)

- zastoupení učitelů I. stupně ZŠ - 30 respondentů, 50 %
- zastoupení učitelů II. stupně ZŠ - 30 respondentů, 50 %.

V dotazníkovém šetření jsou **rovnoměrně zastoupeni pedagogové venkovských a městských škol** (graf č. 7) a **pedagogové I. a II. stupně základních škol** (graf č. 8).

Otázka č. 7: V průběhu své praxe jsem učil/a na více školách

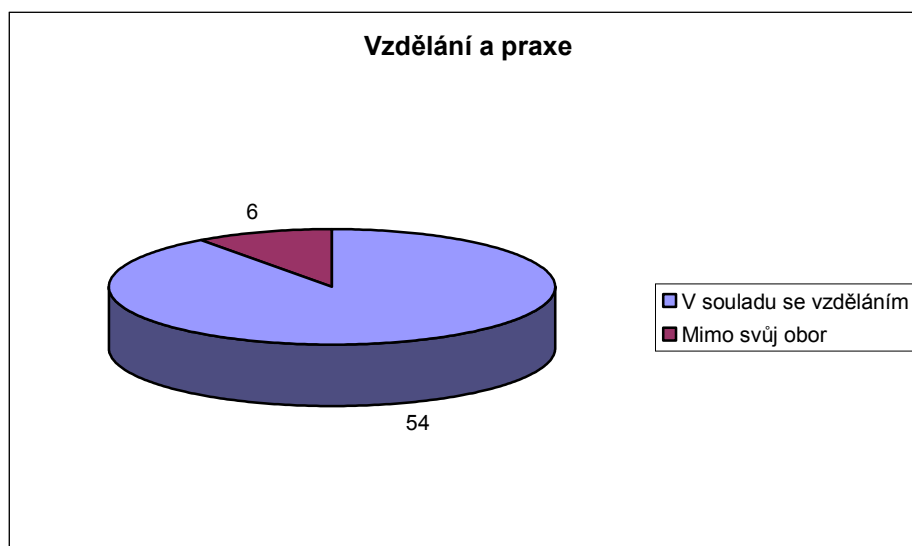

Graf č. 9: Praxe dotazovaných učitelů (zdroj: autorka práce)

- učitelé s praxí na jediné škole – 42 respondentů, tj. 70 %
- učitelé s praxí na více školách – 18 respondentů, tj. 30 %

Dvě třetiny dotazovaných učitelů působí na jedné základní škole. Třetina pedagogů má praxi na více základních školách.

Otázka č. 8 : Učím obory, které jsou v souladu s mým vzděláním

Graf č. 10: vzdělání a praxe (zdroj: autorka práce)

- mimo svůj obor učí 6 respondentů, tj. 10 %
- v souladu se vzděláním učí 54 respondentů, tj. 90%

Otázka č. 9: K profesi učitele/učitelky mě přivedly tyto důvody

Tabulka č. 2: Důvody volby povolání (zdroj: autorka práce)

Důvody volby povolání:	počet učitelů:	v %
zájem o práci s dětmi	26	43,3
vzor mého učitele	12	20
rodinná tradice	12	20
jiné	10	16,6
finanční	0	0

Jasně převažujícím důvodem k výběru učitelského povolání je **zájem o práci s dětmi reprezentovaný 43 % učitelů**. Dalších **40 % rovnoměrně** zastupuje **rodinný nebo školní vzor učitele**. **Finanční důvody nevedl ani jeden z dotazovaných.**

Otázka č.10: V naší rodině jsem

Tabulka č. 3: Počet učitelů v rodině (zdroj: autorka práce)

V naší rodině:	počet učitelů:	v %
jsem jediný učitel	31	56
učitelem byl někdo z rodičů	21	35
učitelem je i mé dítě	8	13,3
můj partner je učitelem	5	8,3

Na předchozí zjištění (otázka č. 10) navazuje i tabulka č. 3. Můžeme konstatovat, že **skoro polovina učitelů (44 %) reprezentuje tradici učitelského povolání v rodině.**

Otázka č. 11: Své zájmy a koníčky využívám v praxi učitele

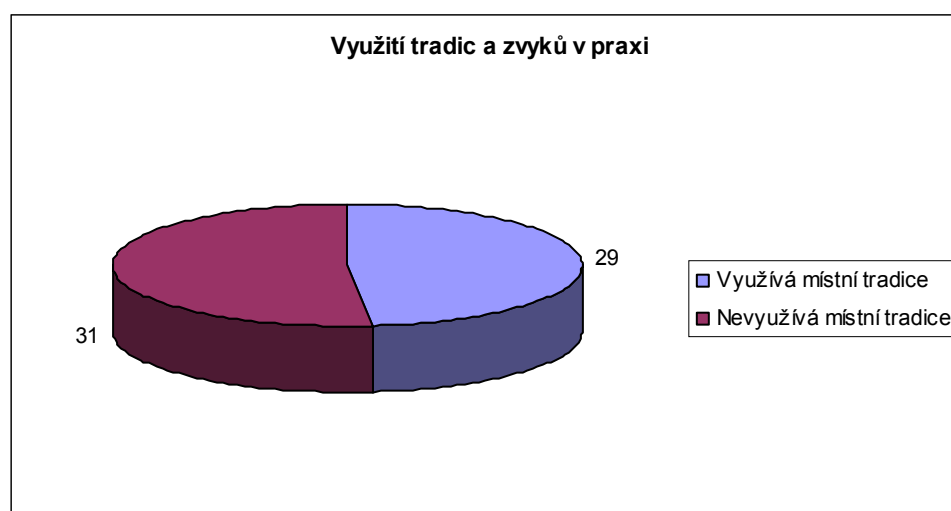
Tabulka č. 4: Zájmy učitelů (zdroj: autorka práce)

Zájmy a koníčky učitelů:	počet učitelů:	v %
sport	25	41,6
hra na hudební nástroj	24	40
ruční práce	21	35

zpěv, tanec, hudba	19	31
kresba, malba, keramika	6	10
literatura	5	8,3
historie	3	5
cestování	2	3,3
IT technologie	1	1,6

V pestré škále zájmů a koníčků pedagogů jasně dominují **zájmy hudební**. Jsou zastoupeny **hrou na hudební nástroj ve 40 %**, **zpěvem, tancem a hudbou ve 31 %**. **Dalším velkým zájmem je sport reprezentovaný 42 %**. **Ruční práce jsou zastoupeny u 35 % dotazovaných**. Za zmínku také jistě stojí **výtvarné aktivity u 10 % učitelů** a zájem o **literaturu u 8 % respondentů**.

Otázka č. 12: Ve své práci využívám i místní (regionální) tradice a zvyky

Graf č. 10: Tradice a zvyky v učitelské praxi (zdroj: autorka práce)

- ve své praxi využívá místní tradice a zvyky 29 respondentů, tj. 48,3 %
- nevyužívá 31 respondentů, tj. 51,6 %

Polovina učitelů využívá ve své praxi místní tradice a zvyky. Toto zjištění koresponduje se zastoupením venkovských a městských škol (graf č. 7). Lze předpokládat, že **dominantním nositelem regionálních tradic jsou venkovské školy.**

Otázka č. 13: Naše škola pořádá tyto akce

Tabulka č. 5: Akce základních škol (zdroj: autorka práce)

Akce základních škol	počet učitelů	v %
vánoce - mikulášské a vánoční besídky, rozsvěcení vánočního stromu, výtvarné dílny, tříkrálová sbírka, koncerty a vystoupení žáků	51	85
sportovní akce - turnaje ve vybíjené, košíkové, atletika, cyklistika, lyžařské kursy, tělocvičné akademie, závody	25	41,6
Masopust - maškarní karnevaly, plesy	24	40
velikonoce - vítání jara, výtvarné dílny	23	38,3
Den matek - vystoupení žáků	19	31
výlety a exkurse	19	31
besedy, návštěvy divadelních, filmových představení a koncertů	15	25
školy v přírodě	14	23,3
Hody - taneční vystoupení žáků	9	15

Akce moravských škol přesahují rámec povinných učebních osnov. Počty učitelů v tabulce ukazují, jakou měrou se podílí na jejich realizaci.

4.1 Závěry šetření

Na základě statistického vyhodnocení dotazníkového šetření můžeme konstatovat:

- učitelem na jihomoravské základní škole je v současnosti žena s vysokoškolským vzděláním pedagogického zaměření, která se narodila, vystudovala, bydlí a učí na Moravě
- učitelka ZŠ je věrná jedné škole a dosaženému pedagogickému vzdělání. Během praxe si dále doplňuje vzdělání o nejnovější trendy a metody výuky na základní škole
- povolání učitele si zvolila z důvodu zájmu o práci s dětmi. Toto povolání je v mnohých případech rodinnou tradicí
- v pedagogické praxi uplatňuje své zájmy a koníčky. Nezapomíná ani na regionální tradice a zvyky
- četné akce škol slouží nejen k prohloubení výchovně - vzdělávacího poslání škol, ale i k prezentaci žáků a jejich učitelů na veřejnosti. Na venkově pak přispívají i k zachování lidových tradic.

Závěr

Moravské učitelské ústavy sehrály významnou roli nejen ve svém základním poslání vzdělávání učitelů národních škol, ale také neméně významnou roli společenskou. Učitele nejen vzdělávaly, ale také vychovávaly. Jejich význam není pak omezen pouze na dobu jejich existence, ale ve svých absolventech vychovávají ještě další generace.

Učitelské ústavy v době svého působení v moravských městech Rakouska – Uherska ovlivnily i kulturně společenskou tvář těchto měst a vychovávaly a vzdělávaly vlastenecké učitele. Učitelé pak v místech svého působení nejen vzdělávali, ale podíleli se i na politickém, kulturním a společenském životě obcí a měst. Aktivně pomáhali zachovávat a udržovat národní tradice a v oblasti vzdělávání přispívali k vytváření nových učebnic a didaktických pomůcek. Působili v celé řadě spolků, vydávali noviny i časopisy, zakládali pěvecké sbory, vedli kroniky, sbírali národní báchorky i pověsti. Svoji politickou, kulturní a společenskou angažovaností přispěli k samostatnosti českého státu.

Velký podíl na tom, jací učitelé byli, mělo vliv samozřejmě i jejich vzdělání. Učitelské ústavy měly podobu středoškolského odborného vzdělávání, těsně propojeného s praxí na cvičných školách. Jejich největší rozkvět spadá do doby tzv. první republiky, tedy nového Československa. V tomto období se také ústavy stávají koedukovanými a otvírají tak možnost rovnocenného vzdělání mužů a žen. V dnešním přefeminizovaném školství se nechce ani věřit, že tomu před sto lety bylo jinak. Od té doby dosáhlo i vzdělávání učitelů jinou podobu a učitelské ústavy se staly historií. Nemění se však poslání učitele – vychovávat a vzdělávat a nemění se ani významný podíl učitelů na společenském a kulturním životě společnosti.

Resumé

Nejstarší dějiny vzdělávání spadají do časů existence Velké Moravy, prvního státního útvaru na našem území a je spojeno se šířením křesťanství. Prvními učiteli se stali věrozvěstové Cyril a Metoděj a jejich následovníci. Také v období středověku, kdy území Moravy patří k zemím České koruny, zůstává vzdělávání v rukou církve. K této době patří i vznik prvních univerzit, formy nejvyššího vzdělání. K prvním evropským univerzitám patří Karlova univerzita v Praze, pedagogika je součástí filozofie a jazykem vzdělaných je latina.

S reformním hnutím zaměřeným na kritiku katolické církve přichází také do Čech a na Moravu nové pedagogické ideje. Jejich nejvýznamnějším představitelem se stává J. A. Komenský, moravský rodák i učitel. Jeho odkaz šíří bratrské školy a jejich učitelé. Pedagogické názory J. A. Komenského jsou platné dodnes a patří k základnímu vzdělávání i dnešních učitelů.

Vývojem politických událostí se země Koruny České stávají součástí Habsburské monarchie a otázky vzdělávání jsou předmětem státního zájmu. Osvícenské reformy otvírají možnosti vzdělávání širokých vrstev obyvatelstva a potřebu vzdělaných učitelů. Poprvé se podoba vzdělávání učitelů institucionalizuje Hasnerovým zákonem a vznikem učitelských ústavů. Během své existence české učitelské ústavy na Moravě zajišťují nejen odborné vzdělávání učitelů národních škol, ale také významně posilují vlastenecké, politické, společenské i kulturní dění v místech svého působení. Středoškolská podoba vzdělávání pedagogů pokračuje i v období tzv. První republiky. O podobě života v učitelských ústavech se dnes můžeme dozvědět z archivních materiálů.

Dlouho diskutovaná potřeba vysokoškolského vzdělávání učitelů dostává podobu až v poválečném Československu a učitelské ústavy zanikají. Jejich význam však přetrvává v osobnostech jejich absolventů, učitelů moravských škol, ještě další generace.

I dnešní učitelé zůstávají nositeli společenského a kulturního života obcí a měst čehož důkazem je i malé dotazníkové šetření mezi nimi.

Anotace

Bakalářská práce uvádí historii učitelských ústavů a připomíná jejich význam pro české národní školy a společnost.

Práce je rozdělena do čtyř částí. První část je zpracována jako stručné dějiny vzdělávání. Představuje historické mezníky, které sehrály významnou úlohu na podobu vzdělávání na Moravě od 10. století až po současnost. Druhá část se zabývá historií vzdělávání učitelů od preparandií po vznik a vývoj učitelských ústavů. Třetí část ilustruje život na moravských učitelských ústavech. Ukazuje také na důležitou součást výuky učitelů propojením teorie a praxe učení. Připomíná také významnou vlasteneckou úlohu českých škol a učitelů v době Rakouska – Uherska, udržováním národních tradic a v boji za samostatnost Československa.

Poslední kapitola je věnována Pěveckému sdružení moravských učitelů. Toto sdružení je živoucím důkazem významu poslání učitelských ústavů. Čtvrtá část statistickým vyhodnocením dotazníkového šetření mezi pedagogy základních škol odpovídá na otázku: „Jaký je dnešní moravský učitel základní školy?“ a „Plní současná základní škola na Moravě úlohu nejen výchovně vzdělávací, ale i společenskou?“.

Klíčová slova

Preparandy, vyučující jazyk, vyučování dívek, školská reforma, povinná školní docházka, učitelský ústav, kázeňský řád, přijímací řízení, zkoušky dospělosti, učební osnovy, státní dozor.

Anotation

The thesis presents the history of teachers colleges and stresses its importance for Czech national schools and the society.

The thesis is split into four parts. The first part is a brief history of teaching. It presents historic milestones that have played an important role in teaching in Moravia since the 10th century until the present. The second part deals with the history of teacher education from preparatory colleges up to the foundation and development of teachers colleges. The third part illustrates the life at Moravian teachers colleges. By connecting theory and practice, it also emphasises the significant function of teacher education. Moreover, it reminds the important patriotic role of Czech schools and teachers at the

time of Austro-Hungarian Empire by maintaining national traditions and in fighting for the independence of Czechoslovakia.

The last chapter is devoted to the Choral Society of Moravian Teachers. This association is a living proof of the importance of teachers colleges. By means of a survey carried out among primary school teachers, the fourth part answers the following questions: „What is today's primary school teacher like?“ and „Does today's primary school in Moravia fulfil the educational but also the social role?“.

Key words

Preparatory colleges, teaching language, girls' education, school reform, compulsory schooling, teachers college, code of conduct, entrance exams, A-level exams, curriculum, state supervision

Seznam literatury

1. **Cach, J., Kádner, O.** *Pedagogika, školství a jejich dějiny*. 1. vyd. Praha: SPN, 1981, 197 s. PK – 0091.815
2. **Cipro, M.** *Slovník pedagogů*. 1.vyd. Praha: M. Cipro, Čechova 21, 170 00 Praha 7, 2001, 552 s. ISBN 80-238-6334-7
3. **Dědina, V.** *Československá vlastivěda*. 10. díl, Osvěta 1. vyd. Praha: Sfinx 1931, 623 s. PK – II – 0007.179.2
4. **Jůva, V., Liškař, Č.** *Úvod do srovnávací pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1986, 223 s. ISBN 14-284-86
5. **Kádner, O.** *Dějiny pedagogiky, díl 2., Od renesance a reformace do konce osmnáctého století*, 2. oprav. A rozš. vyd. Praha: Unie, 1923, 421s., 2 – 0066.169.2/2
6. **Kádner, O.** *Dějiny pedagogiky, díl 3., Vývoj teorií pedagogických dokonce století osmnáctého*. 1. vyd. Praha: nákladem „Dědictví Komenského“ č. 232, 1923, 268 s.
7. **Kasper, T., Kasperová, D.** *Dějiny pedagogiky*, 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s., 2008, 223 s. ISBN 978-80-247-2429-4
8. **KOPÁČ, J.** *Dějiny školství a pedagogiky v Československu. I. – III. díl*, Teze k vybraným kapitolám. 1. vyd. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1971, 95 s. PK – N – 0009.768
9. **Michl, J.** *Mají býti učitelské ústavy zrušeny?* Rozpravy a přednášky státovědecké společnosti 1. 2. 1926, Praha: Státovědecká společnost, Knihotiskárna Štorkán a spol. Praha – Žižkov, 1926, 17 s. PK – I – 0009 211
10. **Pitřha, P.** *Učitelé společnost a výchova*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 1999, 216 s. ISBN 80-7184-955-3
11. **Průcha, J.** *Moderní pedagogika*. 4., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Portál, 2009, 488 s. ISBN 978-80-7367-503-5
12. **Průcha, J.** *Přehled Pedagogiky: úvod do studia oboru*. 2., aktualit. vyd. Praha: Portál, 2006, 272 s. ISBN 80-7178-944-5
13. **Váša, J.** (ed.), *Památník na oslavu šedesátého výročí učitelského ústavu v Příboře*. Praha: Vlast, 1936, 143 s., Sig. 4 – 0165 344
14. **Veselá, Z.** *Antologie z dějin výchovy*. 2 sv. 1. vyd. Praha: SPN, 1. 1986, 143 s., 2. 1989, 154 s., PK – N – 0025.600. 1-2

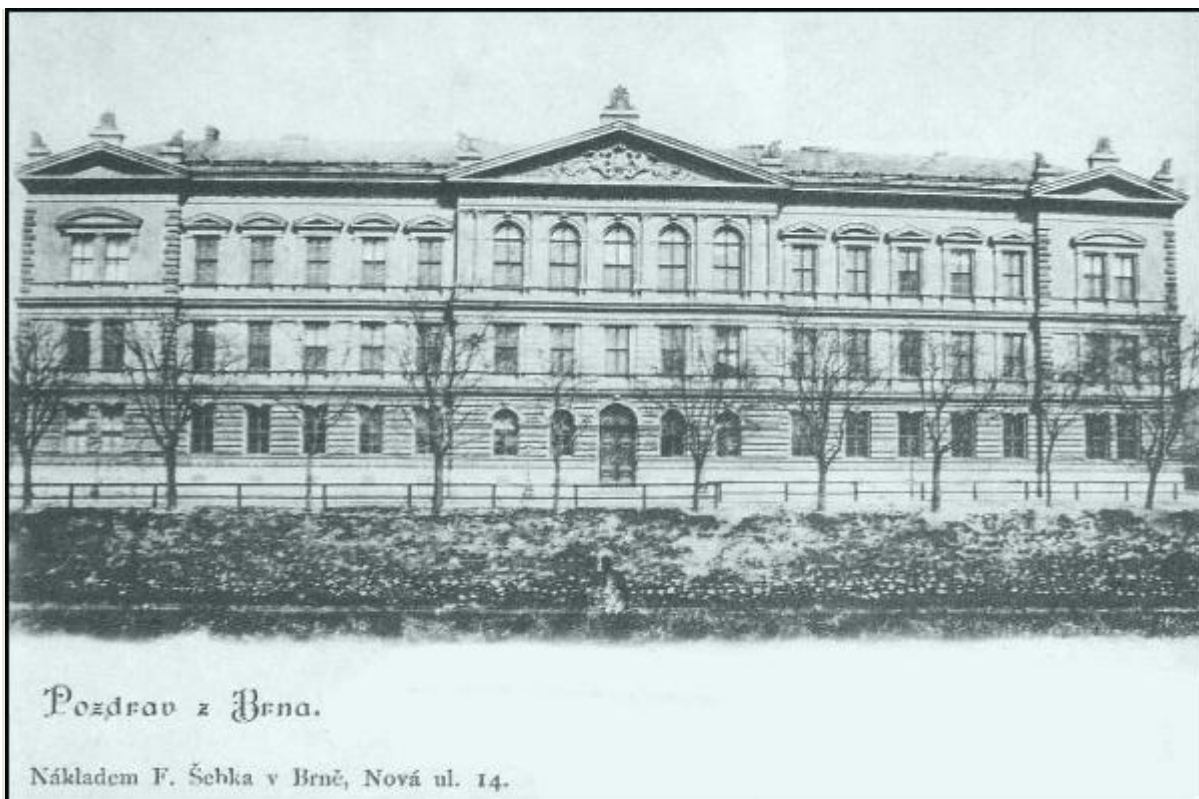
15. **Veselá, Z.** *Vývoj české školy a učitelského vzdělávání*. 1. vyd. Brno: PF MU, 1992, 153 s. 2 – 0987.562
16. **Štverák, V.** *Dějiny pedagogiky*, 2 sv.: 1.vyd. Praha: UK, 1. 1982, 162 s., 2. 1981, 331 s., 4 – 0842.666. 1 - 2
17. Dějiny ústavu od školního roku 1918/19. In: Výroční zpráva Státního koedukačního ústavu učitelského v Přerově za šk. rok 1927/28. Přerov, 1928.
18. Kázeňský řád pro c. k. ústav ku vzdělávání učitelů v Brně, schválený vynesemím c. k. zemské školní rady z 25. srpna 1894 č. 8306 : 1894, PK - I - 0008 157
19. Kronika ústavu. In: 1. zpráva soukromého ústavu ku vzdělávání učitelek v Přerově za šk. r. 1907/8–1916/17. Přerov, 1917
20. Sekce profesorů pedagogií při ústředním spol. čsl. profesorů. Proč jest třeba zachovati učitelské ústavy, Příspěvek k reformě učitelského vzdělávání. Praha: Ústřední spolek československých profesorů, Československá grafická unie a. s., 1934, 47 s. PK – I – 0026 815
21. <http://www.oavm.cz/obsah/historie-skoly> , 28. 11. 2011
22. http://www.orthodoxia.cz/c_m/cyrmet.htm , 09. 09. 2011
23. http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_skoly&load=2266, 27. 11.2011
24. <http://www.oko-opava.cz/20stoleti/kalendarium-djin-msta-ve-20-stoleti.html>, 28. 11. 2011
25. <http://aleph.vkol.cz/pub/svk01/00064/94/000649401.htm>, 27. 11. 2011
26. http://cs.wikipedia.org/wiki/Justi%C4%8Dn%C3%AD_akademie, 27. 11. 2011
27. <http://www.lasska-brana.cz/cz/pribor/ucitele-kteri-studovali-v-ucitelskem-ustavu-v-pribore-akce640.html>, 20. 10. 2011
28. http://www.gjb-spgs.cz/historie-spgs-historie-skoly-zakladni-informace-k_8.html, 09. 09. 2011
29. http://www.fotohistorie.cz/Jihomoravsky/Brno-mesto/Brno_-_Stare_Brno/Brno_-_Porici/Default.aspx, 16. 01. 2012
30. http://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&action=record_detail&id=1997, 27. 11. 2011

Seznam příloh

1. **Příloha č. 1:** Brno, Poříčí: dobová pohlednice z r. 1899, c. k. Český ústav ku vzdělání učitelů (zdroj www.fotohistorie.cz)
2. **Příloha č. 2:** Budova bývalého učitelského ústavu v Kroměříži (foto: J.Babák).
3. **Příloha č. 3:** Budova učitelského ústavu v Opavě.
4. **Příloha č. 4:** Program hudební akademie ze dne 9. dubna 1911 (učitelský ústav Příbor).
5. **Příloha č. 5:** I. První tělocvičné vystoupení chovanců ze dne 25. května 1913 (Příbor), II. Veřejná tělovýchovná akademie dne 3. června 1923 (Příbor).
6. **Příloha č. 6:** Program Kursu speciálních metodik výchovy a vzdělání dětí úchylných (Příbor).
7. **Příloha č. 7:** Program besídky s rodiči ze dne 25. října 1914 (Příbor).
8. **Příloha č. 8:** Učitelský ústav v roce 1911 (Přerov)
9. **Příloha č. 9:** Současný vzhled budovy učitelského ústavu v Přerově (foto: J. Matulová)
10. **Příloha č. 10:** Dotazník

Příloha č. 1:

**Brno, Poříčí, dobová pohlednice z r. 1899, c. k. Český ústav ku vzdělání učitelů
(zdroj [www. fotohistorie](http://www.fotohistorie))**

Příloha č. 2:
Budova bývalého učitelského ústavu v Kroměříži (foto: J. Babák)

Příloha č. 3 :
Budova učitelského ústavu v Opavě

Pohled na budovu Mendlova gymnázia začátkem 20. století.
Autor: kniha Stará Opava

Příloha č. 4:

**Program hudební akademie ze dne 9. dubna 1911
(učitelský ústav Příbor)**

1. Křížkovský: Utonulá - *Mužský sbor*
2. Dvořák: Scherzo symfonie Z nového světa - *Orchestr*
3. Smetana: Tři jezdci - *Mužský sbor*
4. Beethoven: Allegro ze symfonie č. 6 - *Orchestr*
5. Dvořák: Milenka travička - *Mužský sbor*
6. Fibich: Vodník - *Melodram*
7. Dvořák: Děvče v háji - *Mužský sbor*
8. Dvořák: Na přástkách - *Orchestr*
9. Chvála: Červená voda - *Mužský sbor*
10. Blodek: Předehra k opeře V studni - *Orchestr*

Příloha č. 5:

I. První tělocvičné vystoupení chovanců ze dne 25. května 1913

Program:

1. Vystoupení žactva:
 - a) Cvičení prostná
 - b) Hry
2. Cvičení chovanců s tyčemi
3. Cvičení žactva s tyčemi a národní tance
4. Společná cvičení chovanců
 - a) cvičení hygienická a správného držení těla
 - b) cvičení na nářadí:
 - koza
 - bradla
 - metodický vývoj skoku
 - skok o tyči
 - kůň na šíř
 - hrazda
5. Vzorné družstvo na vysoké hrazdě

II. Veřejná tělovýchovná akademie dne 3. června 1923

1. Prostná s tyčemi. *Žáci I. – VIII. třídy reálného gymnasia*
2. Rytmický rej s cvičební vložkou. *Chovanky učitelského ústavu*
3. Cvičení na nářadí žáků. *I. – VIII. třídy reálného gymnasia*
4. Šestnáctka. *Chovanci I. a II. ročníku učitelského ústavu*
5. Cvičení prostná s pletenkami. *Žačky I. a II. třídy reálného gymnasia*
6. Sokolská čtverylka. *Žáci a žačky cvičné školy*
7. Cvičení na nářadí žákyň *I. - VIII. třídy reálného gymnasia*
8. Skupiny na dvou koních. *Chovanci IV. ročníku učitelského ústavu*
9. Prostná cvičení dorostenek na krajském sletě na Kladně r. 1921.
Žačky III. - VIII. třídy reálného gymnasia
10. Házená. *Žáci reálného gymnasia a učitelského ústavu*

Příloha č. 6:

Kurs speciálních metodik výchovy a vzdělání dětí úchylných

Přednáší: Ladislav Šulc, učitel pomocné školy ve Vítkovicích

Program:

1. Význam pedopatologie.
2. Dítě duševně úchylné, druhy úchylek.
3. Vnější znaky dětí duševně úchylných.
4. Příčiny duševních úchylek.
5. O pomocných školách.
6. Výchova a vyučování na pomocných školách.
7. Zkouška inteligence podle stupnice Termanovy.
8. Čím se liší škola obecná od školy pomocné.
9. Historie výchovy slabomyslných.

Příloha č. 7:

Program besídky s rodiči ze dne 25. října 1914

1. Zahájení ředitelem ústavu.
2. Účel besídky. *V. Sehnal.*
3. Výsledek dosavadního pedologického šetření žáků I. třídy. *V. Sehnal.*
4. Vysvětlení akce dotazníkové. *V. Sehnal.*
5. Dotazy rodičů a volný rozhovor.

Příloha č. 8 :

Učitel'ský ústav v roce 1911. (In: BAYER, F.: Bayerův ilustrovaný průvodce Přerovem. Přerov, 1911.)

Příloha č. 9 :
Současný vzhled budovy bývalého učitelského ústavu v Přerově
(foto: Jana Matulová)

Příloha č. 10:

Dotazník

Prosím Vás o vyplnění tohoto dotazníku, který bude sloužit jako jeden z podkladů pro vypracování mé bakalářské práce. Vyplňujte prosím zakroužkováním a stručným doplněním (hůlkovým nebo čitelným písmem) příslušné odpovědi. Pokud budete mít málo místa, využijte prostor na konci dotazníku. Děkuji za spolupráci.

Ivana Daňhelová
UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

1) Osobní údaje:

- a) muž
- b) žena

Rok narození:

Kde :

2) Středoškolské vzdělání (název školy, ve kterém místě)

- a) střední pedagogická škola:
- b) gymnázium:
- c) jiné:

3) Vysokoškolské vzdělání pedagogické

- a) na pedagogické fakultě (kde):
- b) pedagogické vzdělání na jiné fakultě (kde):
- c) jiné vysokoškolské vzdělání
- d) bez vysokoškolského vzdělání

4) V současné době studuji

a) ano kde, obor :

b) ne

5) V rámci dalšího vzdělávání učitelů jsem absolvoval/a (postgraduální studium, školení, kurzy, apod.):

6) V současné době učím na škole:

- a) jaké:
- b) kde:

7) V průběhu své praxe jsem učil/a na více školách

- a) ano
- b) ne

8) Učím obory, které jsou v souladu s mým vzděláním

a) ano

c) ne – učím jiné předměty než odpovídají mé aprobaci

9) K profesi učitele/učitelky mě přivedly tyto důvody :

- a) rodinná tradice
- b) vzor (osobnost) učitele/učitelky z mého dětství
- c) finanční
- d) lákala mě představa práce s dětmi
- e) jiné

10) V naší rodině jsem

- a) jediný/á učitel/učitelka
- b) můj partner je také učitelem/učitelkou
- c) moji rodiče nebo prarodiče byli učiteli
- d) moje děti jsou také učiteli

11) Svě zájmy, koníčky (sport, zumba, hra na hudební nástroj, zpěv, ruční práce apod.)

a) využívám ve své profesi učitele/učitelky (jaké):

b) nevyžívám

12) Ve své práci využívám i místní (regionální) tradice a zvyky:

- a) ano
- b) ne

13) Naše škola pořádá tyto akce (společenské, kulturní, sportovní apod.):